

GÖTEBORGS UNIVERSITET
LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

Synen på kristendom en analys av läromedel i religionskunskap

Perception of Christianity
an Analysis of Textbooks in Religious Studies

Erika Johansson

Termin: VI-2014

Kurs: RKS310, interdisciplinärt examensarbete, 15
hp

Nivå: kandidat

Handledare: Wilhelm Kardemark

Abstract

The purpose of this thesis is to analyze the perception of Christianity in nine textbooks and identify changes in-between them and over time. The content of the textbooks will also be discussed in relation to the steering documents connected to each book.

I have chosen to focus on three curriculums, Lgy 70, Lpf 94 and Gy 11. My research questions are: how Christianity is treated in textbooks in religious studies in relation to the perception of Jesus, God and man? What are the differences/similarities across time and learning materials? In what way does the textbooks change with the syllabuses?

Text consumption and discursive practices is analyzed with the help of a set of tools that are based on the critical discourse analysis and Fairclough's three-dimensional model. The image of Jesus, if described by a textbook, is also analysed.

Three textbooks were chosen from each curricula. In the background, a historical overview of the religious education in Sweden is given, the various curricula and their syllabuses in religious studies are described. These are then used in the further analysis.

The final conclusion is that the context of the different textbooks does not differ significantly. Christianity has a special status in the textbooks but also in the steering documents. Jesus is presented both as a human and as divine. Two of the older books does not describe the Trinity, but the concept is implied. The view on mankind is approximately similar in all the textbooks over time. Mankind is seen as an associate of God and is the divine image. The human is not perfect, and because of the free will, we can make mistakes.

All textbooks except one correspond very well to the syllabuses. It is difficult to achieve the goals of the syllabuses by only using the textbooks. Still Christianity has a special status and are given more space in the textbooks compared to the other religions. This is probably because Christianity is a part of our cultural legacy.

Key words: discourse analysis, image analysis, curricula, syllabus, religious education, teaching aids, textbooks, Christianity

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1. Syfte och frågeställningar	4
1.2. Teori och metod	5
1.3. Kritisk diskursanalys	6
1.4. Bildanalys	7
1.5. Material, urval och avgränsningar	8
1.6. Disposition	11
2. Tidigare forskning	11
3. Religionsundervisningen och läroplanerna	15
3.1. Religionsundervisningen i Sverige	15
3.2. Läroplan för gymnasieskolan Lgy70	16
3.3. Läroplan för de frivilliga skolformerna Lpf 94	17
3.4. Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011 (Gy 11)	19
Sammanfattning	20
4. Analys	22
4.1. Hur behandlas kristendomen i läromedlen i religionskunskap i avseende till synen på Jesus, Gud och människan?	22
4.2. Vilka likheter och skillnader kan man urskilja över tid och mellan läromedlen?	30
4.3. Hur förändras läromedlen med läroplanerna och deras kurs-och ämnesplanerna?	34
5. Avslutande diskussion	38
Sammanfattning	42
Litteraturförteckning	43

1. Inledning

Religionskunskap har länge varit ett omdebatterat ämne. Under årens lopp har ämnet hetat kristendomskunskap men till slut blivit religionskunskap. Sverige är ett land som har kristna anor sedan långt tillbaka men kan idag ses som ett mer mångreligiöst samhälle. Trots frihet från religion och ett mångkulturellt samhälle spelar kristendomen en framträdande roll i undervisningssammanhang. Betoningen på kristendom har följt med genom åren i de olika läroplanerna men även i kursplaner och ämnesplaner som styr skolans verksamhet och undervisning.

Mitt intresse till denna uppsats föddes i och med en religionsdidaktiklektion inom lärarutbildningen. Vi diskuterade den nya ämnesplanen för religionskunskap på gymnasiet och jag fastade för att man särskiljde kristendom från de övriga världsreligionerna, trots att vi idag är ett land utan en statsreligion. Jag som ska bli lärare även i historia finner det intressant att se på religionskunskapsämnet ur ett historiskt perspektiv och ta reda på om det skett någon förändring i läroböckerna i hur man behandlar kristendom och i förhållande till styrdokumentet. Sverige har förändrats och blir allt mer sekulärt sedan införandet av den första valda läroplan för uppsatsen från 1970, men har läroböckerna med förändrats?

1.1. Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att ge en bild av nio läromedels syn på kristendom och visa på eventuella förändringar över tid och mellan böckerna samt att diskutera läromedlens perspektiv i förhållande till läroplanerna och de respektive kurs- och ämnesplaner. Jag har valt att göra tre nedslag baserade på läroplanerna *Läroplan för gymnasieskolan Lgy 70*, *Läroplan för de frivilliga skolformerna Lpf 94* samt *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011 Gy 11*. Under varje period kommer tre läromedel analyseras och diskuteras efter mina frågeställningar. Syftet har till synes tre delar som leder fram till frågeställningarna:

- Hur behandlas kristendomen i läromedlen i religionskunskap i avseende till synen på Jesus, Gud och människan?
- Vilka likheter och skillnader kan man urskilja över tid och mellan läromedlen?
- Hur förändras läromedlen med läroplanerna och deras kurs- och ämnesplanerna?

Den första frågan ämnar att undersöka hur kristendomen behandlas i läroböckerna med avseende på Jesus, Gud och människan. Vad väljer läroböckerna att ta upp? Angående synen på Jesus har jag valt att fokusera på hur han framställs som historisk person. Vilken karaktärsdrag ges Jesus och hur framhålls han? Synen på Gud fokuserar på Gud och treenigheten. Jag har valt att titta efter begrepp som förklarar Gud som härskare, skapare men även som kärleken. Jag har även valt att undersöka om gudsbilden liknas med övriga världsreligioner. Jesus har dock valts bort, då han behandlas i det första frågan. I det sista

avseendet ämnar jag att se hur kristendomens människosyn berörs i de valda läromedeln. Jag ser efter om begrepp som förnuft och fri vilja men även om människan relation till Gud förklaras. Den andra frågeställningen syftar till att undersöka likheter och skillnader mellan läromedlen och över tid. Går det utläsa några förändringar i hur kristendomen behandlas? Den sista frågan är av en annan karaktär och ämnar koppla samman läroböckerna med läroplanerna och deras kurs-och ämnesplaner i religionskunskap. Vad jag vill ta reda på är hur väl läromedlen svarar mot styrdokumentens innehåll och mål.

1.2. Teori och metod

Min teori och metod är diskursanalys. Ordet diskurs rymmer en och annan tanke om att språket är strukturerat i olika mönster som våra yttranden följer när vi agerar inom olika sociala sammanhang, exempelvis politisk diskurs. Diskursanalys är ett sätt att analysera dessa mönster på.¹ Diskurser avgränsar samt utesluter men det ger oss även hjälp så att vi kan urskilja vad som är sant, rimligt och möjligt. Genom att se över en längre tidsperiod kan vi se olika variationer av saker vi idag anser som självklara, genom att se tillbaka så kan vi urskilja hur processerna går till när de diskursiva ramarna produceras exempelvis när det gäller relationerna mellan könen och inom hälsa.²

Mats Börjesson skriver i sin metodbok att diskursanalys innebär att ”problematisera själva essensen i en företeelse, allt från sociala kategorier till handfasta ting.”³ Börjesson menar att när man studerar diskurser och konstruktioner så funderar man helt enkelt kring det som sägs, hur det sägs och om man kunde sagt det på något annat sätt. Diskursanalys finns till för att fånga in det som är tagit för givet, ”det som är lika dolt som självklart sant [...]”⁴

Winther Jørgensen och Philips beskriver diskursanalys som en helhet där teori och metod är sammanlänkande, de utgör ett paket.⁵ Därav har jag valt att redogöra för teori och metod under samma rubrik då diskursanalys också är ett teoretiskt sätt att undersöka ett material. Norman Faircloughs tredimensionella modell för kritisk diskursanalys är den jag använt mig av för teori och metod som presenteras nedan.

¹ Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, 2000, s. 7.

² Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (red.), *Diskursanalys i praktiken*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2007, s. 10-11.

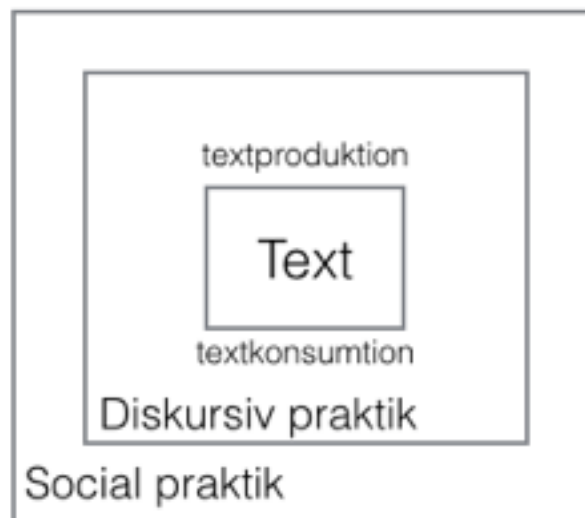
³ Börjesson, Mats, *Diskurser och konstruktioner: en sorts metodbok*, Studentlitteratur, Lund, 2003, s. 19.

⁴ Börjesson, Mats, 2003, s. 21, 23.

⁵ Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, 2000, s. 10.

1.3. Kritisk diskursanalys

Faircloughs kritiska diskursanalys är den teori som jag använder mig av. Jag använder mig av valda delar, vilket jag redogör för i kapitlet. Faircloughs kritiska diskursanalys utgår från en tredimensionell modell där varje fall av språkbruk har en kommunikativ händelse som i sig har tre dimensioner, lager. Den första dimensionen är att det är en text. Här ser man till textens egenskaper. Den andra dimensionen är att det en diskursiv praktik där den behandlar konsumtion och produktion av texter. Sist är den en social praktik, som är en större kontext av vilken en text befinner sig och används i.⁶

Figur 1: Faircloughs tredimensionella modell för kritisk diskursanalys.⁷

Text och diskursiv praktik är två skilda dimensioner och ska också skiljas åt i analysen. Den diskursiva praktiken ska behandla hur en textförfattare bygger på redan existerande diskurser för att skapa sin egen text. Den behandlar också hur den som tar emot texten använder sig av diskursen i sin användning och tolkning av texten. Textanalysen i sin tur som nämnts ovan handlar om att se till textens egenskaper.⁸

I den här undersökningen utgörs texten av de valda läromedlen och är således den tredje dimensionen. Det som kommer analyseras är läromedlens design och uppbyggnad, texternas utformning med fokus på betoningar, ordval och begrepp samt disposition, bilder och så vidare.

⁶ Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, 2000, s. 74.

⁷ Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, 2000, s. 68.

⁸ Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, 2000, s. 75.

Den diskursiva praktiken blir läromedelsförfattarnas relation till diskussionen i den sociala praktiken och som slutligen blir nya läroböcker. Här handlar det om hur författarna förhåller sig till diskursen som är rådande inom den sociala praktiken.

Den sociala praktiken, yttersta dimensionen, är den vida diskussionen kring skolans förändring i form av nya läroplaner med sina kursplaner samt ämnesplaner i religionskunskap. Jag kommer in min undersökning enbart se till textkonsumtionen och den diskursiva praktiken.

Undersökningen är av kvalitativt slag, då jag främst analyserar vad som skrivs i det olika läromedlen. Det är också en komparativ studie eftersom jag jämför de valda läromedlen med varandra och sätter dem i perspektiv till styrdokumentet. Det finns några kvantitativa inslag i undersökningen då det är intressant för mig att se hur stor plats kristendomen tar i läroböckerna. Vilka läromedel jag valt finns presenterade under rubriken urval.

1.4. Bildanalys

Jag kommer även att analysera bilder då de inte kan lämnas utanför. Även om de inte utgör en så central del i undersökningen så kan bilderna bidra till en annan förståelse av texten. De kan uttrycka vad som inte kan sägas i text. Mats Börjesson och Eva Palmblad talar om ”bildlig vändning”, och med det uttrycket syftar dem på att även bilder utgör vårt samhälle.⁹ Jag är medveten om att text och bild oftast samverkar men jag har valt att skilja dem åt i analysen för att bildanalysen ska bli mer tydlig.

Vi kan komma överens om att bilder berättar något för oss. Tejre Borgersen och Hein Ellingsen menar att bilder kan ses som en slags text som framställts genom bildspråk. Bilder och texter skiljer sig åt men utgör båda ett kodat teckenspråk. Bilder består av streck, former, figurer och färg medan texter består av bokstäver, ord samt meningar.¹⁰

I en bildanalys så måste man se bilden som en helhet och måste gå djupt in i bilden för att hitta bildens mening eller budskap. Det här är vad som kallas för analysens tolkande aktivitet. Borgersen och Ellingsen påpekar att man måste vara medveten om att ens tankar och känslor spelar en viktig roll i bildanalysen. Två personer som diskuterar samma bild kan komma fram till två skilda meningar om bildens budskap just för att tolkningen speglas av ens personlighet, uppfattningar och så vidare.¹¹

Jag har valt att avgränsa mig till att analysera Jesusbilder i läroböckerna. Anledningen till det är att tiden inte räcker till för att analysera alla bilder då mitt material är omfattande. Fördelar med att enbart analysera Jesus är att bildanalysen blir tydlig och det blir lättare att jämföra de olika läromedlen med varandra. Nackdelar med ett enbart analysera en sorts bild är att man inte kan dra några generella slutsatser i hur läromedlen porträtterar kristendomen.

⁹ Mats & Palmblad, Eva (red.), 2007, s. 10.

¹⁰ Borgersen, Tejre & Ellingsen, Hein, *Bildanalys: didaktik och metod*, Studentlitteratur, Lund, 1994, s. 11-12.

¹¹ Borgersen, Tejre & Ellingsen, Hein, 1994, s. 15, 20.

Marie Fahlén skriver i sin avhandling om Jesusbilden i samtiden att kristna bilder kan ses som teologi i visuell form, den materiella skildringen interagerar med kyrkans diskursiva teologiska reflektion. Fahlén ställer sig frågan om det är möjligt att representera Jesus i bild. Problematiken ligger i om det är hans gudomliga eller mänskliga natur man ska skildra.¹²

Jesus har avbildats och när jag analyserar bilderna av Jesus har jag valt att titta efter färgsättning och hur bilden är uppbyggd. Vilken bild av honom ges, är det den gudomliga eller mänskliga Jesus vi ser? Är det den utmärklade Jesus, som härskare eller mer modern? Hur ser Jesus ut? Är det den stereotyp av Jesus med blont långt hår och blåa ögon som framställs? Alla dessa frågor har jag med mig när jag analyserar bilderna i läroböckerna.

1.5. Material, urval och avgränsningar

Baserat på läroplanerna har jag valt att göra tre nedslag, 1980-, 2000- samt 2010-tal. Jag har bestämt att göra dessa tre nedslag av intresse-och utrymmesskäl. Undersökningen fokuserar på hur kristendomen framställs i olika läromedel i religionskunskap på gymnasiet och hur väl läromedlen svara på kurs-och ämnesplanernas mål och innehåll. Urvalet av läromedlen skedde ur två aspekter. Läromedlen är sådana som används/har använts i skolan och passar in i mina tre nedslag utgivningsmässigt som uppsatsen behandlar. Det är samma läromedel för Lpf 94 som för Gy 11, men olika utgåvor. Det var däremot inte möjligt för de valda läromedlen under Lgy 70. Avsikten med det är att se om det finns en förändring mellan de olika utgåvorna då de står i förhållande till olika läroplaner.

Urvalsprocessen var en snårig väg. Jag gjorde sökningar på libris.kb.se, ett nationellt bibliotekssystem för att skaffa mig en överblick av läromedlen i religionskunskap. Ett flertal böcker är integrerade och innehåller exempelvis A-och B-kurs i religionskunskap, de valde jag automatiskt bort eftersom jag enbart undersöker grundkursen i religionskunskap för gymnasiet. Jag hade runt tio läroböcker att välja bland under perioderna för Lpf 94 och Gy 11. Jag valde de tre böcker jag ansåg som mest representativa och som fanns i upplagor för båda perioderna. Jag valde bland annat bort Lars-Göran Alms lärobok *Religionskunskap för gymnasiet. Kurs A*¹³ samt *Relief Livsvägar: religionskunskap för A-kursen*¹⁴. När det gäller läromedlen som är utgivna under Lgy 70 var det mycket svårare att veta vilka och hur många som var aktuella för min undersökning. De böcker jag valde var de som finns utgivna i ett flertal upplagor. Några av läromedlen förekommer även i den tidigare forskningen som jag redogör för i nästa kapitel. Kjell Härenstam har bland annat analyserat *Liv, människa*,

¹² Fahlén, Marie, *Jesusbilden i samtiden: ungdomars receptioner av nio samtida Kristusbilder*, Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion, Göteborgs universitet, Diss. Göteborg : Göteborgs universitet, 2010, Göteborg, 2010 <http://hdl.handle.net/2077/23224>

¹³ Alm, Lars-Göran, *Religionskunskap för gymnasiet. Kurs A*, 3., rev. uppl., Natur och kultur, Stockholm, 2009.

¹⁴ Tidman, Nils-Åke & Wallin, Kerstin, *Relief Livsvägar: religionskunskap för A-kursen*, Gleerup, Malmö, 2008.

*mening: religionskunskap för gymnasieskolan*¹⁵ i sin avhandling kring Skolboks-islam som presenteras under tidigare forskning. För att lättare få en översikt över de olika perioderna och läroböckerna har jag delat in avsnittet i underrubriker baserade på läroplanerna. Läroböckerna presenteras i kronologisk ordning efter utgivningsår.

1.5.1. Läromedel utgivna under Lgy 70

Den första läroboken jag valt är *Liv, människa, mening: religionskunskap för gymnasieskolan*, utgiven 1980 och är gällande för läroplanen Lgy70. Kapitlet om kristendom utgör 49 sidor utav bokens 255 sidor och förklaras som den offrande kärlekens religion. Islam beskrivs som ett krav att underkasta sig Guds vilja och hinduism kallas för en förvirrande mångfald.¹⁶ Författarnas förhoppning är att boken ska hjälpa eleverna att ta ställning till om vi vet vad man på olika håll sagt om exempelvis våld och kärlek, det vill säga vad olika religioner anser vad det innebär att vara människa.¹⁷

Den andra religionskunskapsboken heter *Vägar och livsmål: religionskunskap för gymnasieskolan* och är även den utgiven 1980. Det är den tredje upplagan av boken och är enligt författarna avsevärt förenklad till både språk som innehåll samt förkortad. Boken förmedlar inte enbart fakta om ämnesmomenten utan ger eleverna möjlighet att träna sina färdigheter i livsfrågorna. Kristendomen utgör hela 82 sidor till bokens 271.¹⁸

Den sista boken som kommer diskuteras och analyseras från Lgy 70 är *Tro i tid och rum: religionskunskap för gymnasieskolan*. Läroboken är utgiven 1988. Författaren Arne Löwgren har även varit med och skrivit den första valda läroboken. Läroboken omfattar 280 sidor och avsnittet om kristendom ges 52 sidor i boken. Författarna skriver i förordet att boken följer gällande läroplan. Deras syfte med läroboken är att den ska ta läsaren på en vandring genom tid och rum för att möta människors övertygelse och tro. Läsaren får besöka närbelägna och välkända samhällen men även exotiska länder och kulturer. Boken är skriven av tre gymnasielärare och Bo Ahlberg är den som författat avsnittet om kristendom med syftet att ge en sammanhållen framställning av religionen från Nya testamentets tid fram till idag. I texten får läsaren även möta några centrala kristna tankar.¹⁹

¹⁵ Andersson, Egon, Löwgren, Arne & Törnvall, Anders, *Liv, människa, mening: religionskunskap för gymnasieskolan*, LiberLäromedel, Stockholm, 1980

¹⁶

¹⁷ Andersson, Egon, Löwgren, Arne & Törnvall, Anders, 1980, s. 7.

¹⁸ Johannesson, Rudolf & Gidlund, Martin, *Vägar och livsmål: religionskunskap för gymnasieskolan*, 3., omarb. uppl., Skeab, Stockholm, 1980, i förordet.

¹⁹ Löwgren, Arne, Ahlberg, Bo & Ryberg, Lars, *Tro i tid och rum: religionskunskap för gymnasieskolan*, 1. uppl., Liber, Malmö, 1988.

1.5.2. Läromedel utgivna under Lpf 94

De läromedel som är valda för Lpf 94 och Gy 11 hänger alla ihop, det är samma läromedel fast i olika upplagor som används för grundkursen i religionskunskap. Den första boken jag valde heter *Religion och sånt : religionskunskap kurs A* och handlar om livsfrågorna som inte har något facit. Den är skriven av Börge Ring och utgiven år 2000. Rings förhoppning är att eleverna efter avslutad kurs ska kunna förklara och utveckla vad religion och sånt är. Boken är indelad i tre delar, baserade på avstånd. Den inleds med det som ligger nära vårt kulturarv det vill säga etik, Bibeln, judendom, islam och kristendom. Kristendomen utgör 30 sidor plus avsnittet om Bibeln på 8 sidor av bokens sammanlagda antal på 192. Mittendelen av boken kallar Ring för ”Mitt ibland oss” och handlar om rörelser och andlighet. Sista delen är den mer exotiska där Syd-och Östasiens religioner behandlas.²⁰

Den andra läroboken heter *Söka svar: religionskunskap kurs A*. Den finns även med både kurs A och B som en bok, men jag har valt att fokusera på kurs A och har därför valt denna upplaga som är utgiven 2005. Boken är skriven av Malin Mattson Flennegård och Leif Eriksson. Boken säger sig vara en modern lärobok i religionskunskap A. Etiska och existensiella frågor har en framskjuten plats i läroboken. Kristendomskapitlet utgör 34 sidor av bokens 256 och är skrivet av Mattson Flennegård som är gymnasielärare i religionskunskap.²¹

En mosaik. Religionskunskap. A. är den tredje valda läroboken för Lpf 94 och är utgiven 2009. Den är skriven av Olov Jansson och Linda Karlsson. Kristendomskapitlet utgör 27 sidor av bokens totala på 256 sidor. Författarnas syfte är att skapa en modern och lättillgänglig lärobok. Boken består av tre delar där den första behandlar kultur och religion. Den andra delen rör religioner och olika livsåskådningar och den sista delen är ett temaavsnitt som tar upp olika aspekter på livet.²²

1.5.3. Läromedel utgivna under Gy 11

Läromedlen som är utgivna under Gy 11 är nyare upplagor av de böcker som presenterades under den föregående rubriken. Det är samma läromedel fast med mindre förändringar för att kunna användas med den nya ämnesplanen i religionskunskap 1.

Religion och sånt. 1, utgiven 2013, av Börge Ring svarar efter några uppdateringar mot riktlinjerna i ämnesplanen Gy 11. Boken är i sig lik den föregående men det finns ingen tydlig uppdelning baserad på avstånd längre. Etiken tar som vanligt plats och det finns ett nyskrivet inledningskapitel som ger en allmän beskrivning av livsåskådningar och identitet. Kvinnan och mannens roll i de olika religionerna är en röd tråd genom hela boken.

²⁰ Ring, Börge, *Religion och sånt: religionskunskap kurs A*, 1. uppl., Almqvist & Wiksell, Stockholm, 2000.

²¹ Mattson Flennegård, Malin & Eriksson, Leif, *Söka svar: religionskunskap kurs A*, 1. uppl., Liber, Stockholm, 2005.

²² Jansson, Olov & Karlsson, Linda, *En mosaik. Religionskunskap. A*, 1. uppl., Bonnier utbildning, Stockholm, 2009, s. 5.

Kristendomen behandlar nu 34 sidor plus avsnittet om Bibeln på 10 sidor av bokens 224 sidor. Läroboken som helhet och avsnitten om kristendom och Bibeln har ökat i sidantal.²³

Söka svar: religionskunskap kurs 1 är den tredje upplagan och är utgiven 2013. I denna upplaga finns nya avsnitt som behandlar kultur och identitet samt religion och vetenskap. Boken har 343 sidor, nära in på 100 sidor fler än samma bok för religionskunskap A. Kristendomen utgör 40 av dessa.²⁴

Författarnas huvudsakliga syfte med *En mosaik. Religionskunskap. 1* är att skapa en modern och lättillgänglig lärobok som ”utgår ifrån hur det är att leva och tro i Sverige och i världen idag.”²⁵ Boken består av tre delar. Den första rör hur kultur och religion hör samman och den andra delen behandlar olika religioner samt livsåskådningar. Den sista delen berör etik, identitet, kärlek och död. Boken består av 262 sidor varav kristendomen utgör 26 av dem.

1.6. Disposition

Den tidigare forskningen presenteras och uppsatsen sätts in i ett vidare perspektiv. En bakgrund följer där läsaren får en historisk tillbakablick på religionsundervisningen i svensk skola. Den leder fram till de läroplaner med respektive kurs-och ämnesplan som är aktuella för uppsatsen. Analysen i sin tur är uppdelad i två delar dels en analys av läromedlen dels en analys som sätter läromedlen i förhållande till styrdokumentet. Uppsatsen mynnar sedan ut med en avslutande diskussion och en sammanfattning.

2. Tidigare forskning

Forskningen kring läromedel och läromedelsanalyser är bred. Jag har därför valt att fokusera detta avsnitt på forskning som har haft särskild betydelse för mitt arbete. Målet med forskningsläget är att visa vad som finns inom området samt att motivera och positionera min egen undersökning.

Professor Moncia Reichenberg har sammanställt den mesta forskning om läromedel i en bibliografi som uppdateras kontinuerligt. Den har varit en god hjälp i mitt arbete för att få en överblick av forskningsfältet. Mycket av de studier jag redovisar nedan är sådana som återfinns i bibliografen. Listan visar ett stort intresse för läromedelsanalyser som behandlar islam men desto färre som tar upp kristendom.²⁶ Min uppsats ska ses som ett bidrag till att ge ökad kunskap inom området kring läromedel och läromedelsanalyser.

²³ Ring, Börge, *Religion och sånt. 1, 4.* [utök.] uppl., Liber, Stockholm, 2013.

²⁴ Mattsson Flennegård, Malin & Eriksson, Leif, *Söka svar: religionskunskap kurs 1, 3.,* utök. uppl., Liber, Stockholm, 2013.

²⁵ Jansson, Olov & Karlsson, Linda, *En mosaik. Religionskunskap. 1, 2.* uppl., Bonnier utbildning, Stockholm, 2012, s. 5.

²⁶ http://www.slff.se/global/forskningsbibliografi/forskningsbibliografi_2010.pdf, hämtat 2014-04-02.

Innan vi går in mer på forskningen kring läromedel i religionskunskap vill jag lyfta Boel Englunds rapport *Läromedlens roll i undervisningen: grundskollärares val, användning och bedömning av läromedel i bild, engelska och samhällskunskap*. Rapportens syfte är att studera läromedlens funktion och roll i några utvalda ämnen på grundskolan.²⁷

Undersökningen kommer fram till ett flertal resultat rörande användningen av olika läromedel, ett flertal av lärarna i studien säger att de låter läroböckerna styra undervisningen för mycket. Det som jag finner mest intressant är att en majoritet av de intervjuade lärarna anser att läroboken har en legitimerande funktion, det vill säga att så länge lärarna följer läroboken så är de säkra på att undervisningen följer läroplanens mål. Englund menar alltså att man kan ”konstatera att lärarna överlämnar mycket av sitt handlingsutrymme till läroboksproducenterna och att läroböcker spelar en viktig roll för att konkretisera styrdokumentet.”²⁸

Olov Dahlin har skrivit ”Hur framställs etniska religioner i svenska läromedel?”. Han vill undersöka om skolan ger en neutral och rättvis bild. Dahlin har valt att undersöka 21 läromedel för grundskolan och gymnasiet och han har valt att gå tillbaka till 1970-talets början. Han har ett flertal frågeställningar som inriktar sig på vilket textutrymme som getts åt de etniska religionerna. Dahlin väljer även att analysera bilderna.²⁹

Dahlin kommer fram till att textutrymmet som ges till etniska religioner varierar i de undersökta läromedlen, i vissa ges de ingen plats alls medan får de plats på ett tillfredställande sätt. Vad han anser är även att böckerna måste problematiseras och definieras, såsom det är nu finns det ingen reflektion till varför de just kallas för etniska religioner. Dahlin önskar även mer könsmedvetenhet då han inte sett någon tendens i läroböckerna att de blivit mer könsmedvetna.³⁰

Masoud Kamali har skrivit om skolböcker och kognitiv andrifiering. Han skriver att utbildningssystemet är en integrerad del i samhällets organisering där olika institutioner tillsammans reproducerar hierarkier i samhället. Kamali vill därför se på hur ”vi” definieras i skolböcker och hur det relateras till ”de andra”. Detta gör han genom en innehållsanalys även kallat textanalys. Kamali gör bland annat en analys av religionsböcker för gymnasiet och jämför sedan dessa med varandra. Han har valt att inrikta sig på islam och hinduism som representerar ”de andra” och kristendom som står för ”vi”.³¹

²⁷ *Läromedlens roll i undervisningen [Elektronisk resurs] : grundskollärares val, användning och bedömning av läromedel i bild, engelska och samhällskunskap*, Skolverket, [Stockholm], 2006, <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1640>, hämtat 2014-04-03, s. 15.

²⁸ Skolverket, 2006, s. 11.

²⁹ Dahlin, Olov, ”Hur framställs etniska religioner i svenska läromedel?”, i Lindgren Ödén, Birgit & Thalén, Peder (red.), *Nya mål?: religionsdidaktik i en tid av förändring*, Swedish Science Press, Uppsala, 2006, s. 38-39.

³⁰ Lindgren Ödén, Birgit & Thalén, Peder (red.), 2006, s. 52-53.

³¹ Kamali, Masoud, 2006, ”Skolböcker och kognitiv andrifiering”. I L. Sawyer & M. Kamali (red.), *Utbildningens dilemma. Demokratiska ideal och andrifierande praxis*. (Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering). SOU 2006:40, s. 47, 51.

Vad Kamali finner är att alla skolböcker överlag representerar ett kristocentriskt synsätt och att "västerlandet" och kristendomen hör samman. Skolböckerna hjälper till att reproducera bilden av "vi och dem", där "de andra" är underlägsna "oss". Kristendomen ses som normen och de övriga religionerna ställs i förhållande till den.³² Många utav böckerna han analyserar har en god vilja att ge de övriga världsreligionerna såsom islam en allsidig och rättvis bild. Men de lyckas inte fullt ut då kristendomen ges större plats i de studerade skolböckerna och behandlas som "vår" religion. Det i sin tur kan stärka känslan av "vi och dem" bland eleverna.³³

Kjell Härenstam har bidragit mycket till forskningen kring läromedel och ett urval av hans resultat kommer jag att presentera. "En granskning av hur religion/trosuppfattning" framställs i ett urval av läroböcker är en underlagsrapport till en av Skolverkets rapporter om skolans värdegrund. Härenstam granskar där utvalda läroböcker i religionskunskap, historia och samhällskunskap med hänsyn till religionsperspektivet. Analysen baseras på i vilken mån läroböckerna följer läroplanerna för grundskolan (Lpo 94) och gymnasiet (Lpf 94) och respektive kursplan.³⁴

Härenstam lyfter problematiken läroböcker har att på ett så bra sätt som möjligt presentera en religion. Han säger att det är en omöjlig uppgift att ge en rimlig bild av en världsreligion på några korta sidor i en lärobok. "Själva kunskapsvalet är därför en central problematik."³⁵ Härenstam fortsätter att diskutera läroboken och dess svårigheter läromedelsförfattare faktiskt har. Man måste se till elevperspektivet, om eleverna inte förstår texterna eller bilderna så är läroboken oanvändbar även om den uppfyller läroplanens mål. Läroboken måste se som en färskvara.³⁶

I denna rapport har Härenstam valt att avgränsa sig till att undersöka hur läroböckerna framställer hinduism och islam. Härenstam kommer i sin undersökning fram till att bilden av islam i religionsböcker har "förbättrats" som han själv uttrycker det. Orsaker till att det är en positiv utveckling antar Härenstam bero på att undervisningen i Sverige ska vara icke-konfessionell samtidigt som man inte längre kan skriva om vad som helst då det idag finns mycket mera muslimer i Sverige. Däremot ser man en inte samma förändringstrend gällande hinduismen. De har inte något större utrymme i massmedia till skillnad från islam, så läromedelsförfattarna anser att det är mindre problematiskt att framställa religionen i text och bild menar Härenstam.³⁷

³² Sawyer & Kamali, 2006, s. 68-69, 93-94.

³³ Sawyer & Kamali, 2006, s. 56, 67.

³⁴ Härenstam, Kjell, "En granskning av hur religion/trosuppfattning framställs i ett urval av läroböcker", i *I enlighet med skolans värdegrund?: en granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker*, Skolverket, Stockholm, 2006, <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1659>, hämtat 2014-04-03.

³⁵ Skolverket, 2006, s. 7, hämtat 2014-04-03.

³⁶ Skolverket, 2006, s. 9, hämtat 2014-04-03.

³⁷ Skolverket, 2006, s. 9, 46-47, hämtat 2014-04-03.

Redan 1993 gav Härenstam ut avhandlingen *Skolboks-islam: analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap* och liknar den rapport som presenterades ovan men här undersöks enbart bilden av islam i ett flertal läroböcker. Härenstams metod är kvalitativt, han har inget intresse att se hur ofta eller hur mycket islam behandlas i läromedlen. En av de undersökta frågorna är: hur framställer de undersökta böckerna islam? Det besvaras genom en jämförande studie där han bland annat jämför de analyserade läromedlen med de gällande läroplanerna för respektive lärobok.³⁸

Härenstam kommer bland annat fram till att läroböckerna i liten grad problematiserar begreppet islam. Islam är en utbredd religion men på ett väldigt enkelt sätt får Mellanöstern presentera islam utan någon närmare förklaring. Vi måste dock ha i åtanke att avhandlingen är från 1993, men i jämförelse med äldre läromedel ser Härenstam en förändring. I de nyare läromedlen som har undersökts framställs islam mer positivt än tidigare.³⁹

Jonas Otterbeck är ytterligare en som forskat kring läromedelstexter i islam. I hans artikel ”Vad kan man egentligen begära?” granskar han sju texter om islam utgivna i olika läromedel från 1994, 1998-2000. Hans förhoppning med artikeln är att väcka tankar om hur islam kan presenteras i bland annat läromedel. Teoretiskt sett lutar han sig åt diskursanalys.⁴⁰

Vad kan man då egentligen begära? Otterbeck kommer fram till att texterna kan förbättras. Han väcker kritik mot att texterna framställer islam som en socialt sammanhållen religion, likt Härenstam i sin avhandling om *Skolboks-islam*. Otterbeck menar att man ej kan presentera islam som ett enhetligt tankesystem. Vidare skriver Otterbeck att texterna bör ses igenom när det gäller fördomar då vissa texter bemöter dem medan andra istället hjälper till att reproducera. Mycket som nämns om islam måste sättas in i en större kontext, man måste begära mer av texterna om islam.⁴¹

³⁸ Härenstam, Kjell, *Skolboks-islam: analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap*, Acta Universitatis Gothoburgensis, Diss. Göteborg : Univ.,Göteborg, 1993, s. 84, 89, 95-96.

³⁹ Härenstam, Kjell, 1993, s. 271-272.

⁴⁰ Otterbeck, Jonas, ”Vad kan man egentligen begära? -läromedelstexter om islam”, i Andersen, Peter B., Dahlgren, Curt, Johannesson, Steffen & Otterbeck, Jonas (red.), *Religion, skole og kulturel integration i Danmark og Sverige*, Museum Tusulanums Forlag/Københavns universitet, København, 2006, s. 237-238.

⁴¹ Andersen, Peter B., Dahlgren, Curt, Johannesson, Steffen & Otterbeck, Jonas (red.), 2006, s. 257-259.

3. Religionsundervisningen och läroplanerna

I detta avsnitt kommer en bakgrund och utveckling ges till de olika styrdokument som används i studien. De olika läroplanerna och kurs-och ämnesplanerna kommer att tydliggöras. När det gäller kurs-och ämnesplanerna har jag ej tittat på kommentatormaterialet. En kort historisk bakgrund till religionsundervisningen kommer med att ges för att sätta in undersökningen i ett historiskt perspektiv.

3.1. Religionsundervisningen i Sverige

Undervisningen i dagens skola skiljer sig mycket från religionsundervisningen för hundra år sedan. Rune Larsson har skrivit en historisk exposé över religionsundervisningen i svensk skola och säger att religionsundervisningen har varit skolans viktigaste ämne.⁴²

År 1842 införs folkskolan och skolan blir obligatorisk för alla. Religionsundervisningen stämplas redan då som skolans viktigaste ämne och består av två delar, dels katekesen som var religionskunskap dels biblisk historia. Förutom undervisning tillkom bön och psalmsång. Men redan med reformer i början av 1900-talet krymper religionsundervisningen och kristendomens inflytande minskar. I realskolans undervisningsplan från 1906 blir undervisningen mindre konfessionell med syftet att fler elever med annan bakgrund ska kunna delta. Det skedde dock inte utan stormiga debatter, men motståndet hjälpte inte och 1909 antogs samma undervisningsplan även för gymnasiet.⁴³

Katekesen var inte längre lärobok i folkskolan när 1919 års undervisningsplan trädde i kraft och undervisningen i religion krympte ytterligare. Det var fortfarande självklart att kristendomen skulle spela en stor roll i undervisningen men däremot skulle den anpassas till en större majoritet. Läraren var dock tvungen att tillhöra Svenska kyrkan och varje skoldag inledes med andakt. Det är först nu begrepp som tankefrihet, respekt för oliktankande och tolerans lyfts in i religionsundervisningen. År 1951 införs så kallad religionsfrihet i Sverige, det innebar också att lärarna inte längre behövde tillhöra Svenska kyrkan. I en ny undervisningsplan från 1955 skulle undervisningen nu omfatta bland annat kristen tro och etik, huvuddragen i kristendomens historia men även andra viktiga religioner.⁴⁴

Med 1962 års läroplan blir folkskolan grundskola och kristendomskunskapen byter namn till religionskunskap. Läroplanen har tre mål med undervisningen och det är att den ska tillhandahålla kunskaper, öva olika färdigheter och bidra till elevernas utveckling.

Undervisningen i religion skulle inte längre bygga på kyrkan utan istället bygga på skolans uppdrag som i de övriga ämnena. Gymnasieskolan fick även den en ny läroplan (Lgy 65)

⁴² Larsson, Rune, ”Religionsundervisningen i svensk skola- en historisk exposé”, i Andersen, Peter B., Dahlgren, Curt, Johannesson, Steffen & Otterbeck, Jonas (red.), *Religion, skole og kulturel integration i Danmark og Sverige*, Museum Tusulanums Forlag/Københavns universitet, København, 2006, s. 113.

⁴³ Andersen, Peter B., Dahlgren, Curt, Johannesson, Steffen & Otterbeck, Jonas (red.), 2006, s. 115-116, 118-120.

⁴⁴ Andersen, Peter B., Dahlgren, Curt, Johannesson, Steffen & Otterbeck, Jonas (red.), 2006, s. 123-125, 127.

och man bytte då namn från kristendomskunskap till religionskunskap. Kristendomen skulle nu ses som en del av Sveriges kulturella tradition.⁴⁵

1994 fick svensk skola en läroplan som innefattade alla skolformer. Rune Larsson skriver att religionsundervisningen på senare år har nått en någon starkare ställning igen då man är mer öppen för ”religion och livsfrågor, etik och värderingsfrågor.”⁴⁶

Under 2011 trädde en ny läroplan för gymnasiet i kraft, Gy 11. Undervisningen ska vara icke-konfessionell men kristendomen är inte helt utelämnad ännu då skolans grundläggande värden förankras med kristen tradition såväl som västerländsk humanism.⁴⁷

Religionsundervisningen som vi kan se har förändrats mycket genom åren. Undervisningen har gått från att vara mycket konfessionell och styrd av kyrkan till icke-konfessionell och för alla elever oberoende av religiös bakgrund.

3.2. Läroplan för gymnasieskolan Lgy70

Eleven i centrum är något av det första man möter när läser de mål och riktlinjer som finns i läroplanen för gymnasieskolan 1970. Skolans verksamhet ska inriktas på samtliga elever med olika behov och personligheter. Gymnasieskolan ska hjälpa och stimulera varje elev så att de på bästa sätt kan ta tillvara samt utveckla sina förutsättningar som enskild människa och medborgare i ett demokratiskt samhälle.⁴⁸

Undervisningen ska vara objektiv. Men det menar man att undervisningen ska vara saklig och allsidig. Särskilt viktigt blir kravet när det gäller livsåskådningar och ideologier samt andra kontroversiella frågor. Skolan ska förhålla sig neutral och låt eleverna själva ta ställning.⁴⁹

⁴⁵ Andersen, Peter B., Dahlgren, Curt, Johannesson, Steffen & Otterbeck, Jonas (red.), 2006, s. 127-129.

⁴⁶ Andersen, Peter B., Dahlgren, Curt, Johannesson, Steffen & Otterbeck, Jonas (red.), 2006, s. 136-137.

⁴⁷ *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011* [Elektronisk resurs], Skolverket, Stockholm, 2011, <http://hdl.handle.net/2077/31404>, s.5, hämtat 2014-03-09.

⁴⁸ Sverige. Skolöverstyrelsen, 1983, s. 17-19.

⁴⁹ Sverige. Skolöverstyrelsen, 1983, s. 39.

3.2.1. Kursplan för religionskunskap

Religionskunskap var ett obligatoriskt ämne på den treåriga och tvååriga ekonomiska linjen, på tvåårig humanistisk-, naturvetenskaplig-, social- och vetenskaplig linje samt på den fyraåriga och tvååriga tekniska linjen. Mål med ämnet är att:

[e]leven skall genom undervisningen i religionskunskap skaffa sig kunskap om olika åskådningars innehåll, orientera sig om väsentliga moraliska och religiösa problem särskilt i vår egen tid, öka sin kunskap om kristendomen och viktiga icke-kristna religioner, samt med bevarad tolerans mot andras uppfattning uppöva sin förmåga till självständigt ställningstagande i livsåskådningsfrågor.⁵⁰

Kursplanen i sig är väldigt kort och koncis och innefattar ovannämnda mål samt sex huvudmoment. De huvudmoment kursen innefattar är kristendomen, icke kristna religioner, olika etiska och moraliska frågor, andra förhållningssätt till tillvaron än de religiösa, analys av den moderna människans situation samt debatten kring livsåskådningar.⁵¹ Här särställs kristendomen på ett tydligt sätt, det är ett enskilt huvudmoment och övriga religioner nämns som icke-kristna.

3.3. Läroplan för de frivilliga skolformerna Lpf 94

Den läroplan för gymnasiet som efterföljde Lgy 70 är Lpf 94. I denna läroplan redogörs för skolans värdegrund och uppdrag samt olika riktlinjer och mål. Skolans huvuduppdrag är att förmedla kunskap och skapa förutsättningar så att eleverna kan ta emot och utveckla kunskaperna de får.⁵²

Förtrogenhet med Sveriges kultur och historia samt det svenska språket skall befästas genom undervisningen i många av skolans ämnen. En trygg identitet och medvetenhet om det egna kulturarvet stärker förmågan att förstå och leva sig in i andras villkor och värderingsgrunder.⁵³

Undervisningen i ett flertal ämnen ska befästa Sveriges kultur och historia där kristendomen utgör en del av såväl vår historia och kulturella tradition. Kristendomen nämns uttryckligen i avsnittet om etik. Ingen människa ska kränkas och alla är lika mycket värda. Etiken har

⁵⁰ Sverige. Skolöverstyrelsen, 1983, s. 249.

⁵¹ Sverige. Skolöverstyrelsen, 1983, s. 249.

⁵² *Läroplan för de frivilliga skolformerna Lpf 94: gymnasieskolan, gymnasiesärskolan, den kommunala vuxenutbildningen, statens skolor för vuxna och vuxenutbildningen för utvecklingsstörda*, Skolverket, Stockholm, 2006, <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1071>, s. 5, hämtat 2014-03-09.

⁵³ *Lpf 94*, 2006, s. 4.

förvaltats av västerländsk humanism och kristen tradition och sker genom ” individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande.”⁵⁴

3.3.1. Kursplan för religionskunskap

Syftet med religionskunskap är att man ska ge eleverna möjlighet att reflektera över etiska och existensiella frågor ur olika perspektiv men även att eleverna ska förstå att den egna tolkningen inte behöver vara samma som alla andras. ”Ämnet religionskunskap syftar till att ge kunskaper om trons innehåll och traditioner inom olika religioner och andra livsåskådningar [...]”⁵⁵

I kursplanen för religionskunskap finns en längre text om ämnets uppbyggnad och karaktär. Här ges en kort historisk bakgrund till ämnet och man förstår att religionsundervisningen har en kristen tradition.⁵⁶

Religionskunskap är nu uppdelat i två kurser. Religionskunskap A bygger på grundskolans kunskaper eller motsvarande och religionskunskap B bygger på kurs A och är en fördjupning. De mål eleven ska uppnå efter avslutad kurs i religionskunskap A är bland annat att ”känna till kristendomens och några andra världsreligioners och andra livsåskådningars grundläggande uttrycksformer, tro och idéer.”⁵⁷ Ytterligare av vikt är elevernas förmåga att kunna reflektera över människors olika sätt att tänka om såväl livet, tro och etik. Många mål handlar om vardagslivet då utgångspunkten för religionskunskap är människan.⁵⁸

⁵⁴ *Lpf 94*, 2006, s. 3.

⁵⁵ http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/kursplaner-fore-2011/subjectKursinfo.htm?subjectCode=RE&courseCode=RE1201&lang=sv#anchor_RE1201, hämtat 2014-03-09.

⁵⁶ http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/kursplaner-fore-2011/subjectKursinfo.htm?subjectCode=RE&courseCode=RE1201&lang=sv#anchor_RE1201, hämtat 2014-03-09.

⁵⁷ http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/kursplaner-fore-2011/subjectKursinfo.htm?subjectCode=RE&courseCode=RE1201&lang=sv#anchor_RE1201, hämtat 2014-03-09.

⁵⁸ http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/kursplaner-fore-2011/subjectKursinfo.htm?subjectCode=RE&courseCode=RE1201&lang=sv#anchor_RE1201, hämtat 2014-03-09.

3.4. Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011 (Gy 11)

Gy 11 är en läroplan som trädde i kraft från och med läsåret 2011/2012. Skolans uppdrag är till stor del detsamma som i Lpf 94, där skolan ska medverka i elevernas livslånga lärande. Varje elev ska få möjlighet att utvecklas till sin egen person och skola ska främja förståelse och medmänsklighet.⁵⁹

Det som är nytt för läroplanen är att det nämns att undervisningen nu skall vila på beprövad erfarenhet samt en vetenskaplig grund.⁶⁰ Kursplanerna har nu bytt namn och heter nu ämnesplaner.

3.4.1. Ämnesplan för religionskunskap

Syftet med ämnet religionskunskap är att eleverna ska utveckla, bredda och fördjupa kunskaper om de olika religioner, livsåskådningar och etiska förhållningssätt som finns samt de olika tolkningar som gäller dessa. Kristendomen och dess traditioner betonas i ämnesplanen eftersom ”denna tradition förvaltat den värdegrund som ligger till grund för det svenska samhället.”⁶¹ Kristendomen särställs från övriga religioner och livsåskådningar. I ämnets syfte så ska eleverna ges förutsättning att utveckla sin ”[f]örmåga att undersöka och analysera etiska frågor i relation till kristendomen, andra religioner och livsåskådningar.”⁶²

Religionskunskap ska leda till att eleverna bland annat utvecklar kunskaper om hur olika människors agerande kan kopplas till religioner och livsåskådningar. Genom undervisningen ska eleverna utveckla respekt och förståelse för oliktankande.⁶³

I denna studien ligger fokus på religionskunskap 1, som är första kursen i ämnet för gymnasiet. Det centrala innehållet för kursen är följande:

- Kristendomen, de övriga världsreligionerna och olika livsåskådningar, deras kännetecken och hur de tar sig uttryck för individer och grupper i samtiden, i Sverige och i omvärlden.
- Olika människosyn och gudsuppfattningar inom och mellan religioner.
- Religion i relation till kön, socioekonomisk bakgrund, etnicitet och sexualitet.
- Individers och grupperns identiteter och hur de kan formas i förhållande till religion och livsåskådning utifrån till exempel skriftliga källor, traditioner och historiska och nutida händelser.

⁵⁹ *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011* [Elektronisk resurs], Skolverket, Stockholm, 2011, <http://hdl.handle.net/2077/31404>, s.5, hämtat 2014-03-09.

⁶⁰ *Gy 11*, 2011, s.5.

⁶¹ *Gy 11*, 2011, s.5.

⁶² http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/rel?tos=gy&subjectCode=REL&lang=sv&courseCode=RELREL01#anchor_RELREL01, hämtat 2014-03-09.

⁶³ http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/rel?tos=gy&subjectCode=REL&lang=sv&courseCode=RELREL01#anchor_RELREL01, hämtat 2014-03-09.

- Olika uppfattningar om relationen mellan religion och vetenskap i den aktuella samhällsdebatten.
- Tolkning och analys av olika teorier och modeller inom normativ etik samt hur dessa kan tillämpas. Etiska och andra moraliska föreställningar om vad ett gott liv och ett gott samhälle kan vara.
- Analys av argument i etiska frågor med utgångspunkt i kristendomen, övriga världsreligioner, livsåskådningar och elevernas egna ställningstaganden.⁶⁴

Kopplingen med religionsvetenskap framhävs och ämnet sägs ha sin förankring där i men är till sin karaktär tvärvetenskapligt. Relationen mellan religion och vetenskap är ett nytt avsnitt i ämnet. I ämnesplanen står det att "[e]leverna ska ges möjlighet att diskutera hur relationen mellan religion och vetenskap kan tolkas och uppfattas, till exempel beträffande frågor om skapelse och evolution."⁶⁵ Relationen mellan religion och vetenskap finns även förankrat i det centrala innehållet som finns återgivet i blockcitaten ovan.

Ytterligare ett nytt avsnitt i ämnesplanen är att religionerna ska sättas i relation till etnicitet, kön, sexualitet och socioekonomisk bakgrund. Den här punkten kopplar samman etik och religion.⁶⁶

Sammanfattning

Genom mina studier av de olika läroplanerna kan jag konstatera att de skiljer sig inte så mycket åt. Vad vi kan se är att det främsta syftet i Lgy 70 är att främja elevers förståelse för kristendom och de andra världsreligionerna. Värdegrundens roll lyfts i Lpf 94 och att ha acceptans för andras livsåskådningar betonas. I den senaste läroplanen Gy 11 vill man att elevernas ska få ökad förståelse för ett mångkulturellt samhälle, liksom i Lpf 94. Ytterligare ett viktigt mål med Gy 11 är man vill bygga en bro mellan religion och vetenskap.

Det är tydligt att Gy 11 bygger på Lpf 94 då det i stort sett är samma formuleringar som tidigare. Det som är nytt i Gy 11 som ej går att finna i de föregående läroplanerna är betoningen på att undervisningen ska bygga på en vetenskaplig grund. Däremot är alla tre läroplaner överens om att skolan ska vara icke-konfessionell.

Likheter mellan kurs- och ämnesplanerna i religionskunskap är att de alla särställer kristendomen. I kursplanen för Lgy 70 är det allra tydligast att kristendomen har en särställning, övriga religioner nämns som icke-kristna och kristendomen utgör ett av sex huvudmoment i undervisningen. I kursplanen för Lpf 94 särställs kristendomen på samma sätt som i Gy 11. Ett mål med undervisningen i religionskunskap A är att "känna till kristendomens och några andra världsreligioners och andra livsåskådningars grundläggande

⁶⁴ http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/rel?tos=gy&subjectCode=REL&lang=sv&courseCode=RELREL01#anchor_RELREL01, hämtat 2014-03-09.

⁶⁵ http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/rel?tos=gy&subjectCode=REL&lang=sv&courseCode=RELREL01#anchor_RELREL01, hämtat 2014-03-09.

⁶⁶ http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/rel?tos=gy&subjectCode=REL&lang=sv&courseCode=RELREL01#anchor_RELREL01, hämtat 2014-03-09.

uttrycksformer, tro och idéer.”⁶⁷ Det som även är intressant här att du som lärare inte behöver undervisa om alla fem världsreligioner utan kan välja bort någon, förutom kristendomen. I Gy 11 måste läraren nu undervisa om alla fem världsreligioner.

I den gällande ämnesplanen för religionskunskap i Gy 11 betonar man mångfald men kristendomen har fortfarande en särställning. Denna särställning kan ses som en symbolisk markering. Kristendomen får en tydlig särställning gentemot de övriga religionerna. Malin Löfstedt diskuterar detta i inledningen till boken *Religionsdidaktik: mångfald, livsfrågor och etik i skolan* och menar att det blir en tydlig skillnad av vi, som syftar på kristna, mot de andra, det vill säga de som tillhör någon annan religion eller livsåskådning än kristendomen.⁶⁸ Ett tydlig exempel på detta är att religionskunskap 1 ska behandla ”[k]ristendomen, de övriga världsreligionerna och olika livsåskådningar”.⁶⁹ En annan stor skillnad är att kursplanen för religionskunskap A i Lpf 94 ger en historisk bakgrund till ämnet där det görs klart att religionskunskapen har ett ursprung i kristendomen. En förklaring till ämnets uppbyggnad och karaktär saknas i de båda andra kurs-och ämnesplanerna.⁷⁰

Sammanfattningsvis kan vi se kristendomens särställning gentemot övriga religioner och livsåskådningar som en röd tråd genom styrdokumentet. Även ifall det kanske mer ses idag som en symbolisk markering för att påvisa Sveriges kulturella tradition.

⁶⁷ *Lpf 94*, 2006, s. 4.

⁶⁸ Löfstedt, Malin i Löfstedt, Malin (red.), *Religionsdidaktik: mångfald, livsfrågor och etik i skolan*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2011, s. 11.

⁶⁹ http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnaseutbildning/gymnasieskola/rel?tos=gy&subjectCode=REL&lang=sv&courseCode=RELREL01#anchor_RELREL01, hämtat 2014-03-25.

⁷⁰ *Lpf 94*, 2006, s. 4.

4. Analys

Detta avsnittet inleder min analys. För att göra en överskådlig och följsam läsning redovisas frågeställningarna var för sig. De två första rubrikerna är en analys av läromedlen där text och bild kommer granskas. Den sista delen fokuserar på läromedlens förhållande till läroplanerna och de tillhörande kurs-och ämnesplanerna.

4.1. Hur behandlas kristendomen i läromedlen i religionskunskap i avseende till synen på Jesus, Gud och människan?

4.1.1. Synen på Jesus

Liv, människa, mening inleder avsnittet om Jesus med en diskussion om hans existens. Den allmänna uppfattningen bland historiker är att Jesus existerat. De äldsta uppgifterna finner man i Pauli brev som ska vara skrivit cirka tjugo år efter Jesus död. Boken fortsätter att diskutera brevens äkthet. Mycket vikt läggs på källkritik. Vill man veta hur Jesus var får man gå till evangelierna men de har ett speciellt syfte och det är att övertyga om att Jesus levte, evangelierna vill påverka och få människor att ta ställning.⁷¹

Men hur framställs Jesus i läroboken? Under rubriken ”Villolärare eller Guds son?” förklaras att det inte finns en rätt syn på Jesus utan det finns många skilda åsikter, han förklaras allt ifrån Guds son till att vara mentalt sjuk. De förklarar också att vi inte kan vara helt säkra på hur Jesus såg ut då det inte finns några samtida bilder eller beskrivningar av honom i evangelierna, antagligen för att urkristendomen följde judendomens bildförbud.⁷²

Vägar och livsmål utgiven 1980 är den bok som lägger fram ett flertal kritiska röster om Jesus. Redan i de inledande sidorna om kristendomen får man som läsare bekanta sig med filosofen Kelsos stridsskrift mot kristendomen. Snart förklaras Jesus som en person som inte drar några gränser, han offerar allt för människan och innesluter alla i sin kärlek, även de som är utstötta och föraktade.⁷³

Jesus av Nasaret beskrivs som Messias och frälsare. Man skriver att enligt Paulus så var Jesus liv och död det stora beviset på Guds kärlek. Jesus är också en riktig människa. De menar att i kristendomens historia finns det två sätt att se på Jesus. Det första är att Jesus representerar Gud och hans handlande, det gudomliga. För det andra skriver läroboken att Jesus var bara en människa och han är en förebild för övriga människor. Enligt författarna tror en troende kristen på båda synsätten.⁷⁴

Längre fram i boken fortsätter man trycka på att Jesus är Gud samtidigt som han är en människa av kött och blod. Det synsättet skiljer sig på så sätt från andra religioner som

⁷¹ Andersson, Egon, Löwgren, Arne & Törnvall, Anders, 1980, s. 102-103.

⁷² Andersson, Egon, Löwgren, Arne & Törnvall, Anders, 1980, s. 104-105.

⁷³ Johannesson, Rudolf & Gidlund, Martin, Stockholm, 1980, s. 155-156.

⁷⁴ Johannesson, Rudolf & Gidlund, Martin, Stockholm, 1980, s. 157-158, 163-163.

buddism och islam. ”Jesus är en låga av Guds kärleks eld.”⁷⁵ Boken tar även upp Nya Testamentets syn på Jesu gärning och skriver att det var på korset som kärleken visade sig starkare än allt. Under sin levnadstid på jorden nådde Jesus enbart ut till ett begränsat antal människor. Det är efter hans död som Jesus kan vara nära alla människor överallt hela tiden.⁷⁶

Tro i tid och rum är nästa bok som granskats. Här ges Jesus direkt en betydande plats inom kristendomen, då jag anser att läroboken ser Jesus som centrum i den kristna tron. Författarna motiverar att det då är naturligt att börja med honom när man ska studera kristendomen.⁷⁷ Jag anser att det kan ses som att de byggt sin text på en rådande diskurs där Jesus är central. Den första frågan som läroboken ställer är om Jesus är en myt eller verklighet. Författarna diskuterar olika synsätt men menar att inte många historiker tror på att Jesus är uppdiiktad. De menar att de som anser att Jesus är en myt bekämpar kristendomen. Jag anser att texten har en hård ton, det finns inte mycket utrymme för egna åsikter. Författarna har inte lämnat mycket åt egna tolkningar av texten. Däremot lyfts problematiken att det inte finns några kvarlevor från Jesus och att all kunskap om honom måste hämtas ur Nya Testamentet som är skrivet med ett syfte. Många kristna anser att det är opassande att granska Bibelns texter.⁷⁸

Tro i tid och rum skriver att de fyra evangelierna berättar om vad Jesus sa och gjorde och det är de tolv apostlarna/lärjungarna som skildrar vad de upplevt. Vad som återges i läroboken är att det finns en släkttavla som visar att Jesus härstammar från Abraham och David. Det berättas om att Jesus omskars och att han växte upp och fylldes med visdom och stryka samtidigt som Guds välbehag var med honom. Sedan berättas mer om Jesus verksamhet, hur han undervisade och lärde lärjungarna Fader vår under ett besök i en synagoga. De berättar att Jesus botade bland annat blinda, döva och personer med spetälska.⁷⁹

Religion och sånt: religionskunskap kurs A börjar med att förklara att Jesus levde i Palestina, idag Israel för närmare 2000 år sedan och att kunskapen om honom främst är hämtad från evangelierna och handlar mest om Jesus sista år. Även denna lärobok påpekar att det finns ett syfte med Nya Testamentet och evangelierna och det är just att få människor att tro på det som de upplevt med Jesus.⁸⁰

Läroboken skriver att Jesus vandrade runt och samtalade med människor om livet och Gud. Författarnas bild av Jesus som läsaren får ta del av är att han såg sig själv som länken mellan människan och Gud. Jesus gjorde även under. En rubrik talar de om Jesu budskap

⁷⁵ Johannesson, Rudolf & Gidlund, Martin, Stockholm, 1980, s. 223.

⁷⁶ Johannesson, Rudolf & Gidlund, Martin, Stockholm, 1980, s. 226-227.

⁷⁷ Löwgren, Arne, Ahlberg, Bo & Ryberg, Lars, 1988, s. 145?

⁷⁸ Löwgren, Arne, Ahlberg, Bo & Ryberg, Lars, 1988, s. 146-147.

⁷⁹ Löwgren, Arne, Ahlberg, Bo & Ryberg, Lars, 1988, s. 147-153.

⁸⁰ Ring, Börge, 2000, s. 55.

utgjorde ett hot. Han utmanade de mäktiga och han menade att man ibland måste bryta mot reglerna för att kunna visa kärlek. Enligt *Religion och sånt* är ingen människa är fullkomlig enligt Jesus, vi klarar inte alltid av att göra gott även om vi vill det.⁸¹

I *Söka svar: religionskunskap kurs A* menar man att synen på Jesus är olika beroende på om man är bekännande kristen eller inte. Texten om Jesus kan få varierande betydelse avhängt i vilken kontext läsaren befinner sig i. Läroboken stärker min åsikt om att läsaren kan tolka texten på olika sätt genom att skriva att det inte finns några tvivel om att Jesus inte levte. För icke-kristna så ses Jesus ofta som en biblisk gestalt där fascinerande historier kan berättas. Författarna förklarar Jesus ur två perspektiv, från judisk snickare till världens frälsare. *Söka Svar* skriver att i Nya Testamentet finns det i övrigt mycket lite om Jesu barn- och ungdom. Men det berättas kort om hans familj, mor Maria och jordiske far Josef. Han föddes i Betlehem av sin judiska mor och omskars enligt judisk sed. Han ska enligt lärobokens tolkning av Nya Testamentet ha blivit snickare och i trettio år levde han ett enkelt liv. Det var genom hans dop genomfört av Johannes Döparen som han gudomlighet framträdde. Jesus ses som det nya förbundet med Gud. Det klargörs i texten att Jesus var både helt och hållet Gud och helt och hållet människa och att han var rakt igenom god och rättfärdig.⁸²

En mosaik. Religionskunskap. A tar först och främst upp hur den kristna tron utvecklades ur judendomen. De talar om att man inom kristendom tror att Jesus var Messias medan man fortfarande väntar på Messias inom judendomen. Läroboken inleder rubriken ”Vem var Jesus? med följande mening: ”[d]e flesta historiker anser det troligt att Jesus har existerat, men källorna till hans liv är knapphändiga.”⁸³ Författarna påpekar att Bibeln ej ska ses som en historiebok då den är skriven av kristna med ett syfte. Vidare berättar boken att det inte står så mycket skrivet om Jesus barndom men att han var född av jungfru Maria. Först i trettioårsåldern [...] började han gå runt och predika.”⁸⁴ Jesus sågs som Messias, han man väntat på.⁸⁵

Religion och sånt. I skiljer sig inte heller något nämnvärt textmässigt från den tidigare upplagan. Fler ord markeras och förklaras i nederkant än den tidigare upplagan, enligt mig med avsikt att underlätta förståelsen av texten för läsaren. Det som skiljer sig är att man valt ny design, det är ett annat typsnitt och andra bilder.

Söka svar: religionskunskap kurs I är inte så annorlunda från den föregående läroboken för religionskunskap A. Jesus bakgrund som jude lyfts fram och att han större delen av sitt

⁸¹ Ring, Börge, 2000, s. 61-62.?

⁸² Mattsson Flennegård, Malin & Eriksson, Leif, 2005, s. 166-167.

⁸³ Jansson, Olov & Karlsson, Linda, 2009, s. 76.

⁸⁴ Jansson, Olov & Karlsson, Linda, 2009, s. 76.

⁸⁵ Jansson, Olov & Karlsson, Linda, 2009, s. 74, 76-77.

liv levde som en enkel snickare. Det var genom sitt liv, död och uppståndelse som han visat sig vara världens frälsare.⁸⁶

I *En mosaik. Religionskunskap. 1* skiljer sig ingenting från den föregående upplagan. Texten och dess disposition är likadan som tidigare. Vi som läsare ges samma bild av Jesus. Läroboken är tydlig med att förklara att Nya testamentet, som är främsta källan till berättelserna om Jesus, är skrivet av kristna.⁸⁷

4.1.2. Synen på Gud

I en överblick av *Liv, människa, mening* så konstaterar jag att det är en lärobok som vill väcka tankar hos eleverna. Texten ställer många frågor som eleverna själva får besvara genom att tänka efter och diskutera, det ges inte heller något rätt svar. Jag bedömer att lärobokens syfte är att läsaren ska använda sig av diskursen för att tolka texten och i sin tur ställa frågor till den. Kapitlet om kristendomens gudsbild inleds med en annons om Gud från 1978. Direkt får eleverna börja tänka: ”Vad har du själv för funderingar? Diskutera.”⁸⁸

Boken behandlar sedan bland annat upp Martin Luther och Jean Calvins syn på Gud. Luthers och den tidens syn på Gud är att han är en bestämd himmelsk domare, man var rädd för Gud. Calvin hade liknande tankar, för honom var inte Gud en kärleksfull fader utan en suverän härskare. Efter följer några nutida gudabilder. Den tyska prästen Dietrich Bonhoeffers syn på Gud läggs fram. Han motsatte sig den traditionella indelningen av det kristna och det icke-kristna. Gud är till för alla. En annan teolog, enligt läroboken, som var nytänkande var Paul Tillich som menade att vet du något om djupet (Gud) så vet du även något om Gud. Avsnittet om Gudsbilden avslutas med att tala om kärlek. Enligt texten så inom kristendomen handlar det inte om kärlek som man ger för att få tillbaka utan den omotiverade och enligt Bibeln så är Gud kärleken.⁸⁹

I *Vägar och livsmål* förklaras Gud som kärleken. Han är den offrande, osjälviska och lidande kärleken, en liknande förklaring som *Liv, människa och mening*. Gud förklaras som en som inte drar någon gräns, han omfamnar de som syndar och han utestänger inte de ovärdiga.⁹⁰ Gud förklaras uppträda i tre gudomspersoner: Fadern, Sonen och Anden. Den apostoliska trosbekännelsen är uppdelad i tre artiklar efter treenighetsläran. Gud anses vara källan till allt levande. Han liknas vid en urmakare och den klocka han konstruerat där klockan ibland går oberoende av hans inverkan.⁹¹

⁸⁶ Mattsson Flennegård, Malin & Eriksson, Leif, 2013, s. 244-246.

⁸⁷ Jansson, Olov & Karlsson, Linda, 2012, s. 80.

⁸⁸ Andersson, Egon, Löwgren, Arne & Törnvall, Anders, 1980, s. 114.

⁸⁹ Andersson, Egon, Löwgren, Arne & Törnvall, Anders, 1980, s. 116-117.

⁹⁰ Johannesson, Rudolf & Gidlund, Martin, Stockholm, 1980, s. 152, 155.

⁹¹ Johannesson, Rudolf & Gidlund, Martin, Stockholm, 1980, s. 163-164, 205.

I *Tro i tid och rum* så framställs Gud som skapare och han slutar aldrig att skapa. Han ingriper i historien och är den upphöjde och helige. Gud är obunden av tid och rum och sägs hålla allt i sin hand. ”Världen är Guds värld.”⁹² Man talar också om den helige Ande som är verksam i förkunnelsen. Det är Gud som uppenbarar sig. Den helige Ande kommer till människan i sakrament och i gudstjänsten.⁹³

Enligt läroboken så liknas Gud i Gamla testamentet vid borgen, klippan, källan och ljuset men även som konungen, herden, härföraren och fadern. Nya testamentet delar samma uppfattning men Fadern är det dominerade namnet på Gud. Jesus ska ha använt ordet abba som betyder i princip pappa, då Gud tar hand om människan som sina egna barn. Boken menar att idag är namnen på Gud lite slitna och man lyfter fram nyare ord som är mer neutrala. Gud kan kallas för livet, livets eller tillvarons Gud eller den innersta verkligheten. Feministernas syn på Gud lyfts, en del feminister väljer kvinnliga namn på Gud som exempelvis vår mor.⁹⁴ Jag finner detta mycket intressant. Boken verkar bygga på ytterligare en existerande diskurs där jämställdhet har blivit en viktig fråga och texten vill lyfta fram kvinnan.

Religion och sånt: religionskunskap kurs A så förklaras det att Gud är skaparen av världen. Genom att referera till Bibeln så skrivs det att Gud är kärleken. Han skapade människan och världen av kärlek och han visar sig på tre sätt: Fadern som är Gud, Jesus som är Guds son och den heliga Anden som är kraften som ger nya livskvaliteter. De förklarar också att begreppet treenighet inte finns i Bibeln utan har uppkommit senare. Författarna förklarar dessutom tanken om att Gud visar sig på jorden inte är en unik kristen uppfattning utan förekommer även inom buddism och hinduism.⁹⁵

I *Söka svar: religionskunskap kurs A* beskrivs Gud hela tiden utifrån sin kärlek. Det var genom sin kärlek till människan som han offrade sin son. Men på samma sätt beskrivs han som bestämd, Gud styr världen mot ett bestämt mål. Världen finns för att Gud vill det och han är starkare än Djävulen och allt ont. Han beskrivs som fiende till allt som inte är kärlek.⁹⁶

Söka Svar förklarar att Gud är en precis som inom judendomen och islam men uppenbarar sig på tre likvärdiga sätt. Treenigheten kan vi se i de kristna trosbekännelserna. I läroboken förklarar de att i den apostoliska förklarar Gud som allsmäktig och som himlen och jordens skapare. Guds främsta egenskap är kärleken och den är stark och omotiverad likt en förälders kärlek till sina barn. Han vänder inte människan ryggen till om de gjort något dåligt. Boken lyfter sedan problematiken med Eva och Adam, Gud straffade dem och gjorde dem dödliga. Det förklarar med att nu istället så kan människan nå frälsning och evigt liv

⁹² Löwgren, Arne, Ahlberg, Bo & Ryberg, Lars, 1988, s. 186.

⁹³ Löwgren, Arne, Ahlberg, Bo & Ryberg, Lars, 1988, s. 193.

⁹⁴ Löwgren, Arne, Ahlberg, Bo & Ryberg, Lars, 1988, s. 186.

⁹⁵ Ring, Börge, 2000, s. 67.

⁹⁶ Mattsson Flennegård, Malin & Eriksson, Leif, 2005, s. 171-172.

genom Jesus ankomst till jorden. Gud kämpar nämligen hela tiden enligt läroboken med att skydda människan och sin skapelse likt en föräldrar skyddar sitt barn. Gud har även en tredje sida och det är Den Helige Anden även kallad hjälparen. Det är Guds osynliga närvaro i världen.⁹⁷

En mosaik. Religionskunskap. A säger att "[e]nligt kristendomen är Gud allsmäktig, god och den som skapat och upprätthåller världen."⁹⁸ De pekar på att kristendomen skiljer sig åt i sin gudssyn från de övriga monoteistiska religionerna då de ser Gud som treenig. "Enligt treenighetsläran är Gud *en* men med tre olika sätt att vara verksam och uppenbara sig på."⁹⁹ Gud uppenbarar sig i tre skepnader, som Fadern (skaparen), Sonen (frälsaren) och Den heliga anden (livgivaren). *En mosaik* menar att kristna likar treenigheten vid solen, solstrålen och den energi solstrålen bär med sig. Dock skriver läroboken vidare att kristendomens syn på Gud mött mycket kritik från judar och muslimer då de anser att Gud bara är en.¹⁰⁰ Jag anser att fler läsare kan ta sig till texten och förstå den genom ha liknelser som ovan. För de som inte är kristna kan treenigheten vara svårförstådd, men genom att likna den vid något som alla känner till, i detta fall solen, når läroboken ut till fler läsare.

Religion och sånt. I är upplagd på samma sätt som föregående upplaga. Boken förklarar Gud som Fadern, skaparen av världen. Gud är även kärleken och man går närmare in på treenigheten och förklarar begreppet.¹⁰¹

Innehållsmässigt så är det inget nämnvärt som skiljer *Söka svar: religionskunskap kurs I* från den tidigare kurs A-boken när det gäller synen på Gud. Det enda som är annorlunda är att de valt att skriva den helige Anden med enbart stort A.¹⁰² I den förra upplagan skrev man Den Helige Anden. Namnets alla delar består av stora bokstäver.¹⁰³

Det är ingenting som skiljer *En mosaik. Religionskunskap. I* från den tidigare upplagan för Lpf 94. De använder sig av samma begrepp för att förklarar kristendomens Gudssyn. *En mosaik*-böckerna är den som allra mest jämför kristendomens syn på Gud med de övriga religioner. Hela tiden ställer författarna gudssynen i relation till övriga religioner.¹⁰⁴

⁹⁷ Mattsson Flennegård, Malin & Eriksson, Leif, 2005, s. 174-177.

⁹⁸ Jansson, Olov & Karlsson, Linda, 2009, s. 74.

⁹⁹ Jansson, Olov & Karlsson, Linda, 2009, s. 74.

¹⁰⁰ Jansson, Olov & Karlsson, Linda, 2009, s. 74-75.

¹⁰¹ Ring, Börge, 2013, s. 91.

¹⁰² Mattsson Flennegård, Malin & Eriksson, Leif, 2013. s. 256.

¹⁰³ Mattsson Flennegård, Malin & Eriksson, Leif, 2005, s. 177.

¹⁰⁴ Jansson, Olov & Karlsson, Linda, 2012, s. 78-79.

4.1.3. Synen på människan

I *Liv, människa, mening* så beskriver de den kristna människosynen genom att människan ses som en förvaltare. Människan är skapad till Guds medarbetare när det kommer till att skapa saker till människans bästa. Med förvaltare så menas det att människan en gång ska redovisa för Gud hur hon skött sitt liv och det ansvar hon fått. Synden ses som en del av henne och styr starkt människors liv. När kristendomen mötte hellenismen så ledde det enligt läroboken till en dualistiskt människosyn, man började se ner på kroppen. Klosterväsendet uppkom och man skulle leva ett avhållsamt liv och i egendomslöshet. Luther motsatte sig denna synen och menade att det inte var kroppen som var problemet utan människans egoism.¹⁰⁵

Den kristna människosynen tror läroboken har blivit mest profilerad när den stött på andra sätt att se på människan, exempelvis nazismens människosyn där bland annat mentalt handikappade avrättades för de tillförde inte samhället något.¹⁰⁶ Läroboken skriver att man i Nya testamentet tror på de dödas uppståndelse och ej på en odödlig själ. Men de påpekar att tanken om ett liv efter döden är inte explicit för kristendomen utan finns i de flesta religioner. Människorna får efter döden ställas till svars för hur de formade sitt liv och får därefter en dom, antingen ett liv med eller utan Gud.¹⁰⁷

I *Vägar och livsmål* ställs frågan vad är en människa? I läroboken säger de att i Bibeln så har människan en nära förbindelse med såväl Gud som djuren. Människan är kommen av jord och ska efter döden återgå dit. Människan är på ett sätt likställda med djuren, de ska leva under samma villkor som allt på djuren. Men ändå skapade Gud människan till sin avbild, hon blev upphöjd till Guds medarbetare och medskapare.¹⁰⁸

I *Tro i tid och rum* lyfts människan särställning. Människan är skapad till Guds avbild och vår storhet ligger i att vi är skapade av Gud med ett särskilt uppdrag. Relationen till Gud blir däremot störd av synden. Synden framträder på många sätt exempelvis genom skvaller, otrohet och mord. Synd är ett sätt att bryta mot Guds vilja. *Tro i tid och rum* menar att enligt kristen tro är livet att en gåva som vi fått av Gud och som vi måste förvalta. Grundregeln för alla människors liv är kärlek. Kärleken ska genomsyra hela våra liv och vi ska visa medmänsklighet mot varandra, ingen människa är perfekt.¹⁰⁹

Religion och sånt: religionskunskap kurs A inleder avsnittet om den kristna människosynen med frågan ingen är fullkomlig? De förklarar att i den kristna människosynen så är vi alla lika. Människan är Guds avbild men vi har alla brister, det gör att ingen är fullkomlig. En del av Guds godhet är att han gett oss en fri vilja. Människor har

¹⁰⁵ Andersson, Egon, Löwgren, Arne & Törnvall, Anders, 1980, s. 119-120.

¹⁰⁶ Andersson, Egon, Löwgren, Arne & Törnvall, Anders, 1980, s. 120.

¹⁰⁷ Andersson, Egon, Löwgren, Arne & Törnvall, Anders, 1980, s. 120.

¹⁰⁸ Johannesson, Rudolf & Gidlund, Martin, Stockholm, 1980, s. 218-219.

¹⁰⁹ Löwgren, Arne, Ahlberg, Bo & Ryberg, Lars, 1988, s. 189, 193.

såväl bra som dåliga sidor. Det som är avgörande för hur man betar sig är ens attityd, det vill säga vilken avsikt man har med sin handling.¹¹⁰

I *Söka svar: religionskunskap kurs A* förklaras det att judar och kristnar syn på människan överensstämmer till stor del. Gud har skapat människan. Hon har ett förnuft, medvetande och ett språk. Hon har en unik position då hon fått en själ som förenats med kroppen och det är genom den hon når det gudomliga. Människan är Guds avbild och har därför en särställning. Hon är Guds medarbetare och det är meningen att hon ska förverkliga Guds vilja med skapelsen. Människan kan handla illa och det beror på den egna fria viljan. Människan försätter att leva efter döden. Meningen med livet är att människan ska lära Gud och hans avsikter. Om människan handlar illa så är livet inte förstört för hon har alltid en chans till bättring.¹¹¹

En mosaik. Religionskunskap. A förklarar kristendomens gudssyn genom att säga att människan är Guds avbild och att det ger varje människa ett värde precis som inom islam och judendom. ”Men även om människan är skapad till Guds avbild så är människor inte felfria.”¹¹² Författarna skriver vidare att människan dessutom har en fri vilja och det är på grund av den fria viljan människan kan synda. Den fria viljan förknippas liksom inom islam och judendom med ett ansvar för sina handlingar. ”Inom kristendomen har ordet arvsynd använts för att beskriva hur alla är försvagade eller fördärvade av synd sedan de första människornas tid[...]¹¹³

Religion och sånt. I är den enda boken som skiljer sig åt från den tidigare upplagan. I avsnittet om människosynen har man valt att byta rubrik, nu utgör inte en fråga rubriken. Istället inleds avsnittet med ”Guds avbild men inte fullkomlig.”¹¹⁴

Avsnittet är även utökat och som läsare får vi reda på mer om vårt ansvar för vårt eget liv. Människan beskrivs som Guds avbild och det förklaras närmare med att vi inte är Gud, vi är bara lik honom. Det gör att vi har brister. Vi vill göra gott men klarar inte alltid av det, på det sättet är vi jämlika varandra då detta gäller alla människor. Det är när vi tror att vi är fullkomliga som problem uppstår.¹¹⁵

Söka svar: religionskunskap kurs I skiljer sig inte något från sin tidigare upplaga rent innehållsmässigt. Det är samma människosyn som klargörs. Däremot har man valt att markera vissa ord. Ord som de valt att betona är medarbetare, Guds avbild, fria vilja och

¹¹⁰ Ring, Börge, 2000, s. 61-62.

¹¹¹ Mattsson Flennegård, Malin & Eriksson, Leif, 2005, s. 178-179, 181.

¹¹² Jansson, Olov & Karlsson, Linda, 2009, s. 78.

¹¹³ Jansson, Olov & Karlsson, Linda, 2009, s. 78.

¹¹⁴ Ring, Börge, 2013, s. 91.

¹¹⁵ Ring, Börge, 2013, s. 91-92.

arvssynd. Det är viktiga ord som kan ses som nyckelord för att förklara kristendomens människosyn.¹¹⁶

Likadant är det här, ingenting skiljer sig åt i *En mosaik. Religionskunskap. 1* i hur man framställer kristendomens människosyn. Inga förändringar har gjorts från den förra upplagan.¹¹⁷

4.2. Vilka likheter och skillnader kan man urskilja över tid och mellan läromedlen?

Läromedlen väljer att lägga större och mindre vikt på olika avsnitt inom kristendomen men vad vi kan se är att synen på Jesus har en framträdande roll i alla läromedel. Alla böcker behandlar också guds-och människosynen som jag redovisat för i föregående rubrik. Hur skiljer dem sig åt och vilka likheter/skillnader finns över tiden?

Majoriteten av läromedlen väljer att börja avsnittet om kristendom med Jesus och hans verksamhet. *Tro i tid och rum* skriver: ”Självklart står han i centrum för den kristna tron. Det är därför naturligt att börja med Jesus, när vi ska studera kristendom.”¹¹⁸

Vägar och livsmål är den bok som skiljer sig mest från de övriga i synen på Jesus. Det är också det läromedel där kristendomen har flest antal sidor och utgör nästan trettio procent av läroboken. Den börjar med att återge allmänt om kristendomen och förklarar att det är den offrande kärlekens religion. Sedan går boken igenom på närmare femtio sidor kristendomen och dess kyrkohistoria väldigt noggrant.

Ingen av läromedlen menar att allt som står i Bibeln är sanning. De är alla mycket källkritiska och är noga med att lyfta fram att evangelierna är skrivna med ett syfte. Ett syfte att övertyga andra om sin tro och Jesus existens. Idag är ingen historiker oense om att Jesus funnits som fysisk person men att det finns många olika sätt att se på honom.

Tro i tid och rum och de båda upplagorna av *Söka Svar* betonar mer Jesus judiska bakgrund än de övriga. Exempelvis så berättas det att Jesus föddes av sin mor som var judinna och att han sedan omskars enligt judisk tradition.¹¹⁹

En mosaik-böckerna är de som allra tydligast hela tiden förhåller kristendomen till de övriga religionerna främst judendom och islam. I alla mina undersökta frågor ställs kristendomen i relation till övriga religioner. Detta går i linje med Kamalis resultat om att läromedel överlag representeras ur ett kristocentriskt synsätt. Jag anser som Kamali att kristendomen här kan ses som normen då övriga religioner ställs i förhållande till den.¹²⁰

¹¹⁶ Mattsson Flennegård, Malin & Eriksson, Leif, 2013. s. 257-258.

¹¹⁷ Jansson, Olov & Karlsson, Linda, 2012, s. 82.

¹¹⁸ Löwgren, Arne, Ahlberg, Bo & Ryberg, Lars, 1988, s. 145.

¹¹⁹ Mattsson Flennegård, Malin & Eriksson, Leif, 2005, s. 166-167.

¹²⁰ Sawyer & Kamali, 2006, s. 56,67.

En av de äldsta böckerna *Tro i tid och rum*, utgiven 1988, är en av dem som känns mest modern i synen på Gud. Den skiljer sig från de andra genom att de tar upp olika namn på Gud i Bibeln, såväl Gamla testamentet som Nya. Men det som gör att den känns mest modern är att de pekar på att namnen på Gud känns lite slitna och menar att Gud nu istället kan kallas för livet eller den innersta verkligheten. Jag anser att man går ifrån den mer traditionella synen på kristendomen och närmar sig en mer nyandlig livsåskådning. Gud behöver inte ses som en person utan finns omkring hos hela tiden.¹²¹

Söka Svar för religionskunskap A och 1 är läromedel som med konkretiserar Gud, men inte genom olika namn utan att likna Gud vid en förälder. Ser man på Gud som en förälder och att människan är hans barn tror jag lättare att man förstår den relationen, för alla är vi någons barn. Vi vet vad man bör göra men ändå så gör vi fel ibland. Genom deras förklaring så tror jag att eleverna lättare förstår Gud och innebörden av begrepp som Guds avbild och fri vilja.¹²²

Det är två läroböcker som skiljer sig från mängden i synen på Gud angående begreppet treenighet. *Tro i tid och rum* och *Liv, människa, mening* har inte med begreppet treenighet och lägger inte heller någon vikt på den helige Anden. Anden nämns i den första boken i ett kort avsnitt men det talas inte om treenigheten.¹²³ I *Liv, människa, mening* nämns inte den helige Anden förutom i ett citat ur den apostoliska trosbekännelsen. Syftet med citatet är inte att upplysa om Guds tredje skepnad utan är istället en ingång till kristendomens historia och splittring i tre huvuddelar.¹²⁴

När det gäller läromedlens människosyn inom kristendomen förklaras den på likartade sätt. Ord som används för att beskriva människan är förvaltare, medarbetare och medskapare. Man får en positiv känsla, en känsla att man får vara med Gud och styra sitt liv. Genom läromedlen förstår man att människan har en särställning, en unik position. Hon är Guds avbild är därmed upphöjd tills hans medarbetare.

Människans fria vilja lyfts fram i de flesta läromedel och är kristendomens svar på varför människan ibland handlar illa. *Religion och sånt*, men även *En mosaik*, är en av böckerna som lyfter problematiken och menar att även om människan är Guds avbild så är ingen perfekt. Vi är alla lika och vi har både dåliga och bra sidor.¹²⁵

Vad vi kan konstatera handlar det om mer likheter och skillnader mellan läromedlen än över tid. Läroböckerna har inte förändrats så mycket över tiden, trots att perioden sträcker sig över närmare trettio år. Kristendomen har fått ta mindre plats i läromedlen då det gått från ett eget huvudmoment till att bli en av världsreligionerna. (Detta kommer behandlas i nästa kapitel.) Men i största mån så behandlar läromedlen samma saker inom kristendomen.

¹²¹ Löwgren, Arne, Ahlberg, Bo & Ryberg, Lars, 1988, s. 186.

¹²² Mattsson Flennegård, Malin & Eriksson, Leif, 2005, s. 174-177.

¹²³ Löwgren, Arne, Ahlberg, Bo & Ryberg, Lars, 1988, s. 193.

¹²⁴ Andersson, Egon, Löwgren, Arne & Törnvall, Anders, 1980, s. 125.

¹²⁵ Ring, Börge, 2000, s. 61-62.

Deras syn på Gud, Jesus och människan är i det stora hela likartade. En stor skillnad däremot är att två av de äldre böckerna ej tar upp begreppet treenighet. Varför kan jag inte besvara utan jag kan bara konstatera att det saknas. En möjlig anledning till detta finner jag i tidigare forskning av Härenstam. Han lyfter läromedelsförfattarnas problematik med kunskapsurvalet och menar att det är en orimlig uppgift att presentera en världsreligion på några få sidor i en lärobok.¹²⁶

Kristendomens upplägg och disposition skiljer sig inte mycket åt heller. Som jag nämnt så ser de flesta av läromedlen Jesus i centrum för den kristna tron. Det är enbart *Vägar och livsmål* som lägger större delen av sitt kapitel åt kristendomens historia, det vill säga dess uppkomst och utveckling. Kapitlet avslutas sedan med grunddrag i den kristna tron.

Det finns som sagt mer likheter än skillnader. Skillnader som jag ändå pekat på kan förklaras med hjälp av Härenstams forskning. Han lyfter problematiken läromedel har att på ett så rättvist sätt som möjligt ge en rimlig bild av en religion. Härenstam menar att kunskapvalet är en central problematik. Det gäller även här och det kan förklara varför inte läroböckerna lyfter samma saker. De många likheterna anser jag bero på att kristendomen är ett befäst ämne och man vet vad som borde finnas i läroböckerna och kurs- och ämnesplanerna har inte förändrats så mycket över tiden.

4.2.1. Bilden av Jesus

En övergripande likhet i alla läromedlen är att Jesus är på majoriteten av alla bilder. Han porträtteras på liknande sätt, såväl som människa och som mer övernaturlig. I *Tro i tid och rum* så framställs en ödmjuk Jesus i bland annat en bild av konstnären Rembrandt. I de flesta andra bilderna av Jesus framställs han i centrum, ofta med en gloria runt huvudet, eller med allt ljus på sig. På en bild är Jesus omringad av en mängd människor i olika åldrar. Jesus sitter ned med ett barn i famnen och alla tittar på honom. På så sätt faller naturligt blicken på Jesus och barnet och jag anser att bildens mening är att visa en uppfattning av Jesus, en man i centrum men ändå ödmjuk.¹²⁷

Vägar och livsmål har mycket porträtt över inflytelserika personer i kristendomens historia, exempelvis Luther. När det kommer till bilder på Gud så har man valt att ge olika synsätt på hur Jesus kan ha sett ut. I ett första uppslag får man se fyra olika bilder av Jesus. Bildtexten skvallrar om att man även idag oftast är mer intresserad av Jesus än av den kristna läran och att det finns många olika sätt att se Jesus på, antingen som mer mänsklig eller som övernaturlig. Några sidor längre fram ges läsaren en hel rad med Jesusbilder. Syftet med kristusbilderna är att belysa genom ett flertal framställningssätt och motivval

¹²⁶ Härenstam, Kjell, Skolverket, 2006, s. 7, hämtat 2014-04-03.

¹²⁷ Löwgren, Arne, Ahlberg, Bo & Ryberg, Lars, 1988, s. 151.
Sida 32

olika tiders och inriktningars uppfattningar om Jesus. Bilden av Jesus skiljer sig åt beroende vart man bor och/eller vilken kyrka man tillhör.¹²⁸

I *Liv, människa, mening* så är det en bild som väcker mitt intresse mer än de övriga. Enligt bildtexten är det en medeltida framställning av ett under då Jesus återuppväcker en död. Bilden föreställer två män som bär på en kista med en sittandes man, uppståndens från döden. I himlen finner vi Jesus med en gloria kring huvudet i ett moln. Vid första anblicken skulle jag säga att det var Gud som var i himlen då det liknar mer den stereotypiska bild vi har av Gud och inte Jesus. Jesus var dessutom människa och var således inte i himlen under sin verksamma tid. En anledning till varför Jesus är i himlen kan ha varit ett enkelt sätt för de medeltida målarna att särskilja Jesus från de mänskliga. Jesus är enlighet treenigheten även Gud. *Liv, människa, mening* är en av två läroböckerna som inte talar om treenigheten därför blir man mer konfunderad av bilden än upplyst.¹²⁹

Religion och sånt: religionskunskap kurs A har valt lite mer vardagliga bilder som sin kommande upplaga. Jag anser att de vill visa kristendomens betydelse bland folket världen runt. En bild visar Jesusmålningar i en buss på Malta.¹³⁰ Jag tror att meningen med dessa bilder är att visa att kristendomen, även om det är en gammal religion, fortfarande lever och påverkar miljoner människor runt om. *Religion och sånt. I* har valt istället för en traditionell bild av en lidande Jesus på korset (som de gjort i den föregående upplagan) en graffitimålning. Jesus ser fortfarande ut som han lider och han har en törnekrona på sig. Ovanför hans huvud finns bland annat ett klassiskt tecken med två streck som korsas och ett P. På grekiska betyder det Christos. Det blir lite ungdomligare och för elever kanske mer mottagligt än den traditionella bilden av Jesus på korset.¹³¹

De båda *Söka Svar*-läroböckerna skiljer sig inte åt i sin framställning av kristendomen. Det är så när som samma bilder i kapitlet. Det finns ett flertal bilder från de kristna vardagen och högtider. Jesu korsfästelse utgör en sida. De har valt den traditionella bilden när Jesus hänger på korset. Det är blod och lidande och enligt bildtexten så är det Diégo Velázquez målning ”Kristus på korset” som visas.¹³²

En mosaik-böckerna har identiska bilder. Men det är bara en i avsnittet om kristendom som visar Jesus. Det är ett fotografi från en teater eller musikal. Bildtexten beskriver att Jesus idag skildrats åtskilliga gånger inom konst, litteratur och så vidare. I slutet av kapitlet kan vi läsa mer om kristendom och ett avsnitt fokuserar på bilden av Jesus. Det finns fyra bilder som alla föreställer Jesus men på olika sätt och som texten till säger så kan Jesus [...]

¹²⁸ Johannesson, Rudolf & Gidlund, Martin, Stockholm, 1980, s. 224, 232-233.

¹²⁹ Andersson, Egon, Löwgren, Arne & Törnvall, Anders, 1980, s. 110.

¹³⁰ Ring, Börge, 2000, s. 70.

¹³¹ Ring, Börge, 2013, s. 89.

¹³² Mattsson Flennegård, Malin & Eriksson, Leif, 2005, s. 176.

Mattsson Flennegård, Malin & Eriksson, Leif, 2013, s. 255.

avbildas på skiftande sätt och med olika syften.”¹³³ Två av bilderna visar en mörk Jesus vilket jag finner spännande eftersom det är en stor skillnad från den bild vi har av Jesus som vit man med långt brunt hår och blå ögon. En av bilderna föreställer ett Jesushuvud i trä och enligt bildtexten kommer den från Afrika. Min tanke är att läroboken vill få eleverna att förstå att alla inte har samma bild av Jesus även ifall den ovannämnda är den som främst porträtteras.¹³⁴

Sammanfattningsvis kan vi säga att läromedlen valt att porträttera kristendomen på liknande sätt. Borgersen och Ellingsen skriver att, som tidigare nämnt, man måste vara medveten om att ens känslor och tankar spelar roll när man analyserar bilder. Det här är min tolkning av bilderna och någon annan kan komma fram till andra resultat.¹³⁵ Jesus framställs på lite olika sätt. Den bild som dominerar är Jesus som såväl människa som övernaturlig. Han framställs hela tiden i centrum antingen genom att placeras i förgrunden eller genom att låta ljuset falla på honom. Han framställs som ödmjuk genom att ha barn i famnen och som övernaturlig genom att återuppväcka döda. Det är enbart två av böckerna som lyfter att det finns flera olika sätt att se på Jesus genom tiden och att det kan skilja sig åt mellan de olika kristna inriktningarna.

4.3. Hur förändras läromedlen med läroplanerna och deras kurs-och ämnesplanerna?

Jag har redogjort för likheter och skillnader mellan läromedlen och över tid i hur de behandlar kristendomen. I denna sista fråga kommer nu jag koppla samman läromedlen med läroplanerna och dess kurs-och ämnesplaner. Hur väl svarar böckerna till kurs-och ämnesplanerna i religionskunskap egentligen?

4.3.1. Lgy 70

Kursplanen för religionskunskap är väldigt kort och koncis. Den består av sex huvudmoment: analys av den moderna människans situation, etiska och moraliska frågor, kristendomen, livsåskådningsdebatten, andra attityder till tillvaron än de religiösa och icke kristna religioner.¹³⁶

Jag har funnit att de tre undersökta läromedlen svarar väl mot dessa huvudmoment. Min första undersökta bok *Liv, människa och mening* lägger störst vikt på kristendomen. Det faller naturligt eftersom kristendomen utgör ett eget huvudmoment och är på så sätt åtskild från de övriga religionerna och livsåskådningarna. De övriga icke kristna religionerna, såsom det benämns i kursplanen, ges nitton sidor vardera. Existentialism, marxism och

¹³³ Jansson, Olov & Karlsson, Linda, 2009, s. 98.

¹³⁴ Jansson, Olov & Karlsson, Linda, 2012, s. 81, 102.

¹³⁵ Borgersen, Terje & Ellingsen, Hein, 1994, s. 15, 20.

¹³⁶ Sverige. Skolöverstyrelsen, 1983, s. 249.

religionskritik innehållandes bland annat humanism har egna avsnitt och företräder det huvudmoment som kallas andra attityder till tillvaron än de religiösa. I avsnittet ”Dialog-Konfrontation” så tar läroboken upp etik men även livåskådningsdebatten. Vad jag kan se så följer *Liv, människa, mening* kursplanen i religionskunskap väl.

Vägar och livsmål är den lärobok av de tre undersökta för Lgy 70 som var allra enklast att undersöka då bokens innehåll så när som var indelad efter de olika huvudmomenten i kursplanen. Även här utgör kristendomen den allra största delen och får hela 82 sidor i förhållande till bokens 271 sidor. Underförstått förstår man att kristendomen är mycket viktig eftersom den utgör en så stor del. Etik utgör också en väldigt stor del. Livåskådningar och debatten kring dem återfinns under samma rubrik och är den tredje största delen i boken.

Tro i tid och rum skiljer sig inte åt från de övriga när det gäller kristendomens särställning. De övriga världsreligionerna behandlas på omkring 20-25 sidor vardera medan kristendomen har det dubbla sidantalet. Andra icke kristna religioner så som afrikansk religion och tro i Kina och Japan behandlas. Andra attityder som marxism och existentialism får lite utrymme med. Etik utgör nästan lika stor del som kristendomen medan ett tiotal sidor berör livåskådningsdebatten.

En avslutande reflektion är att de tre böckerna svarar väl till kursplanen för religionskunskap för Lgy 70. Även om kursen består av sex huvudmoment så drar jag slutsatsen att fokus ligger på kristendomen och etik då de i alla undersökta läromedel för denna tid ger dessa två moment störst utrymme. Att kristendomen har en särställning befast och förstås ytterligare eftersom de övriga religionerna i kursplanen benämns som just icke kristna.¹³⁷

I läroplanen för Lgy 70 står det att undervisningen i skolan ska vara konfessionell, det vill säga objektiv. Det känns som det kan ha varit svårt att förhålla sig helt objektiv i undervisningen då kristendomen får en sådan självklar särställning i såväl kursplanen som i läromedlen. I Lgy 70 tar man upp problematiken och menar att kravet på en allsidig och saklig undervisning blir extra viktigt när det gäller livsåskådningar.¹³⁸

¹³⁷ Sverige. Skolöverstyrelsen, 1983, s. 249.

¹³⁸ Sverige. Skolöverstyrelsen, 1983, s. 39.

4.3.2. Lpf 94

I målen för kursplanen i religionskunskap A kan vi utläsa två större block, ett som rör religion och livsåskådningar och ett som rör etik. Tre av målen eleverna ska ha uppnått efter avslutad kurs är:

kunna beskriva och förstå hur religion och livsåskådningar tar sig uttryck i människors sätt att tänka och handla

känna till kristendomens och några andra världsreligioners och andra livsåskådningars grundläggande uttrycksformer, tro och idéer

kunna relatera religioners och andra livsåskådningars uttrycksformer, tro och idéer till problemsituationer i vardags- och yrkesliv¹³⁹

Etik i *Religion och sånt: religionskunskap kurs A* finner vi som en röd tråd genom hela läroboken eftersom varje kapitel avslutas med etiska problemställningar. Etiken inleder läroboken som sedan efterföljs av de abrahamitiska religionerna. Till skillnad från *Söka Svar* så har världsreligionerna fått olika stort utrymme. Kristendomen har flest antal sidor på 31 medan judendomen och hinduism inte ens har hälften så många sidor. Boken tar även upp sekter, New Age och satanism som andra livsåskådningar men även naturfolkens religion och religioner i Kina behandlas.

Gemensamt för läromedlen är kapitlen om världsreligionerna och etik. I övrigt skiljer de sig åt. *Söka svar* väljer att ta upp livsåskådningar som existentialism och marxism. *Religion och sånt* nämner kort existentialism i kapitlet om etik och moral. *En mosaik* tar upp bland annat humanism och feminism i sitt kapitel om sekulära livsåskådningar. I kursplanen står det att eleverna ska känna till ”kristendomens och några andra världsreligioners och andra livsåskådningars grundläggande uttrycksformer, tro och idéer”.¹⁴⁰ Vilka andra livsåskådningar eleverna ska känna till uttrycks inte utan läromedlen fokuserar på olika, detta innebär inte att den ena boken är bättre än den andra. Varför läromedlen fokuserar på olika livsåskådningar kan vi inte veta utan enbart konstatera att deras inriktning är varierande. Jag menar att läroboken inte enbart kan användas får att uppnå alla mål. Som forskning har visat så anser många lärare att läroboken har en legitimerande funktion.¹⁴¹

I *Söka svar: religionskunskap kurs A* så berörs dessa mål under de olika världsreligionerna och i avsnittet om livsåskådningar utan Gud. Inom varje område så

¹³⁹ http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/kursplaner-fore-2011/subjectKursinfo.htm?subjectCode=RE&courseCode=RE1201&lang=sv#anchor_RE1201, hämtat 2014-03-09.

¹⁴⁰ http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/kursplaner-fore-2011/subjectKursinfo.htm?subjectCode=RE&courseCode=RE1201&lang=sv#anchor_RE1201, hämtat 2014-03-09.

¹⁴¹ Englund, Boel, Skolverket, 2006, s.11.

förklaras respektive religion och livsåskådnings människosyn och dess livssituation. De talar även om hur världen ser ut ur deras perspektiv. Grundläggande tro, idéer och uttrycksformer inleder varje kapitel. På så sätt uppfylls de första målen i kursplanen. Världsreligionerna har fått sånär som samma utrymme sidmässigt. Kristendomen utgör dock några fler sidor.

I *En mosaik. Religionskunskap. A* lägger man ungefär lika stor vikt vid världsreligionerna som att vara människa där vi finner etiken. När det gäller världsreligioner har kristendomen ett flertal mer sidor än de övriga, allra minst har buddismen.

Etik utgör en stor del i kursplanen. Det handlar om att eleverna bland annat ska kunna reflektera över hur andra människor kan tänka om tro, etik och liv.¹⁴² I *Söka svar: religionskunskap kurs A* så har de etiska och existentiella frågorna en framskjuten plats.

Frågor som inleder kapitlet är bland annat hur man ser på frihet och egoism.¹⁴³

I Lpf 94 betonas att det är viktigt för eleverna att vara medveten om det egna kulturarvet för att det stärker förmågan att sätta sig in i andras villkor och värderingsgrunder.¹⁴⁴ Det egna kulturarvet är här kristendom och religionen får störst utrymme av världsreligionerna i läroböckerna. Etiken är minst lika viktig då den har en framskjuten plats i läroböckerna och/eller återkommer i varje kapitel.

4.3.3. Gy 11

I den senaste ämnesplanen för religionskunskap på gymnasiet har ett nytt ämne uppkommit, religion och vetenskap. Idag måste undervisningen behandla alla världsreligioner, något som inte behövdes förut. I grova drag kan man dela in det centrala innehållet i tre delar: religioner och livsåskådningar, religion och vetenskap och etik. Det centrala innehållet innehåller även individers och grupperns identiteter och hur de formas i förhållande till religion och livsåskådningar samt religion i relation till exempelvis etnicitet och sexualitet.¹⁴⁵

Religion och sånt. I har fått ett nytt inledningskapitel som ger en allmän beskrivning av livsåskådningar men även identitet. Boken tar även upp sexualitet och kön. Etiken har förutom ett stort avsnitt stående inslag i varje kapitel tillsammans med religioners sätt att se och tro på livet. Kristendomen har fått flest antal sidor av världsreligionerna men övrigt ges alla religioner och livsåskådningar i stort sett samma utrymme. Något som däremot *Religion och sånt. I* saknar är ett avsnitt om religion och vetenskap. I övrigt svarar boken väl mot ämnesplanen.

¹⁴² http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/kursplaner-fore-2011/subjectKursinfo.htm?subjectCode=RE&courseCode=RE1201&lang=sv#anchor_RE1201, hämtat 2014-03-09.

¹⁴³ Mattsson Flennegård, Malin & Eriksson, Leif, 2005, s. 28-27.

¹⁴⁴ *Lpf 94*, 2006, s. 4.

¹⁴⁵ http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/rel/tos=gy&subjectCode=REL&lang=sv&courseCode=RELREL01#anchor_RELREL01, hämtat 2014-03-09.

I *Söka Svar: religionskunskap kurs 1* så har etiska och existensiella frågor en framträdande plats precis som i den förra upplagan. Etiken har ett stort avsnitt och efterföljs av kapitlet ”religion möter individ och samhälle” där bland annat identitet berörs. Det är ett nytt område i boken. Ytterligare ett tillägg har gjorts sedan förra upplagan och det är avsnittet om religion och vetenskap. Världsreligionerna i sin tur har fått i princip lika stort utrymme sidmässigt, kristendomen har dock några fler sidor. Livåskådningar utan Gud är detsamma som tidigare där man valt lyfta bland annat existentialism och feminism.

Den nya upplagan av *Söka Svar* är anpassad för den nya ämnesplanen i religionskunskap 1 och svarar väl till det centrala innehållet kursen ska behandla. De nya områdena har tagits i beaktning och har fått plats i den nya upplagan på ett naturligt sätt.

En mosaik. Religionskunskap. 1 består av tre block. Det första berör kultur och religion. Det är även här relationen mellan religion och vetenskap behandlas. Det andra blocket tar upp religioner och livsåskådningar. De fem världsreligionerna presenteras samt exempel på sekulära livsåskådningar och nya religiösa rörelser. Det sista blocket handlar om hur det är att vara människa. Etiken utgör den största delen av detta block som behandlar fyra aspekter av livet. Här hittar vi bland annat information om kärlek och sexualitet i religionerna och om identitet.

Alla tre undersökta böcker skiljer sig från sina tidigare upplagor på något sätt. Den nya ämnesplanen innehåller nyheter som identitet och religion och vetenskap. Däremot har *Religion och sånt. 1* inte plockat upp det sistnämnda ämnet av oklara anledningar. Läroboken har uppdaterats och i förordet står det att den efter uppdateringar väl följer riktlinjerna i ämnesplanen för Gy 11.

5. Avslutande diskussion

Syftet med min uppsats har varit att ge en bild av nio läroböckers syn på kristendom och se om det finns förändringar över tid och mellan böckerna samt att diskutera deras perspektiv i förhållande till läroplanerna med deras kurs-och ämnesplaner i religionskunskap.

Uppsatsens syfte har alltså tre delar. För att svara på syftet ställde jag mig tre frågor som sedan har undersökts. I denna avslutande del kommer jag att diskutera mina resultat och tankar för att uppnå syftet och svara på frågeställningarna.

En inledande tanke jag hade var att de äldre läromedlen skulle vara mer dogmatiska medan de nyare mer frispråkiga. Men de visade sig vara tvärtom. Kursplanen för religionskunskap för Lgy 70 är väldigt kort och inte så specifik vilket gör att läroböckerna själva kan bestämma lite hur de ska vara upplagda. De tre äldre tar alla upp kyrkans historia och utveckling vilket saknas eller är avsevärt förkortat i de senare. Det leder mig till frågan som Otterbeck ställde i sin artikel, vad kan man egentligen begära av läromedelstexter? Till skillnad från hans resultat om att den tudelade bilden som ges av islam kan jag konstatera att jag får en sammanhållen bild av kristendomen i de tre avseenden jag undersökt. De nyare

kurs-och ämnesplanerna är mycket detaljerade i vad eleverna ska lära sig. Det lämnas inte så mycket utrymme för läromedelsförfattarna att själva välja vad de vill ha med. Jag vill påstå att det blivit mer striktare med den senaste ämnesplanen för Gy 11. Kursen ska behandla kristendomen och "[...]deras kännetecken och hur de tar sig uttryck för individer och grupper i samtiden, i Sverige och i omvärlden."¹⁴⁶ Alla läroböcker för Gy 11 tar upp detta men jag anser att läroboken i sig inte klarar av att uppfylla det centrala innehållet till fullo.

Det här leder oss till frågan om man kan uppnå vissa av målen i kurs-och ämnesplanerna genom avsnittet om kristendom. Jag har redan konstaterat att det första centrala innehållet för ämnesplanen i Gy 11 är svårt att uppnå till fullo. Däremot det andra som behandlar olika människosyn och gudsuppfattningar inom och mellan religioner redogör läroböckerna väl för. *Religion och sånt. 1* är en av böckerna som kopplar in andra religioner när de förklarar Gudssynen, på så sätt uppnår böckerna målet.

Målen i kursplanen för Lpf 94 anser jag vara lättare att uppnå än de för Gy 11 då de inte är lika detaljerade. Eleverna ska efter avslutad kurs känna till "kristendomens och några andra världsreligioners och andra livsåskådningars grundläggande uttrycksformer, tro och idéer."¹⁴⁷ Målet går delvis att uppfylla med avsnittet om kristendom då alla böckerna för tidsramen tar upp kristendomen och de grundläggande dragen.

Kursplanen i religionskunskap för Lgy 70 är den kursplan som visade sig vara mest fri. Ett mål med ämnet är att eleverna ska öka sin kunskap om kristendomen. Mer utförligt om vad eleverna ska lära sig inom kristendom står inte, så på så sätt uppnår de tre äldre läroböckerna målet enkelt.

Vi kan konstatera att läroböckerna nu förtiden får det svårare och svårare att uppnå målen helt då kurs-och ämnesplanerna blir allt mer strikta och detaljerade. Härenstam har i sin forskning lyft problematiken med läroböckerna. Han menar att det är en omöjlig uppgift att ge en rättvis bild av en världsreligion på några få sidor i en lärobok. Ser vi det på detta vis så är det inte konstigt att läroböckerna ensamma inte kan uppnå målen för kristendomen i religionskunskap. Dahlin lyfter i sin forskning problematiken med etniska religioner. Enligt honom så ges etniska religioner olika plats i läromedlen samtidigt som de i många fall varken problematiseras eller definieras. Detta går att koppla med Härenstams resultat om att kunskapsurvalet måste vara svårt för läromedelsförfattarna. Läroböckerna kan inte behandla allt.

Det som ställer det hela på sin spets är att lärarna enligt Englunds rapport tänker tvärtom. Majoriteten av de intervjuade lärarna anser att läroboken har en legitimerande funktion. De är säkra på att så länge de följer läroboken så uppfyller undervisningen kurs-och ämnesplanens mål. Jag har med min undersökningen kommit fram till att det är precis det läroböckerna inte gör. Läroboken kan inte behandla allt och det kan bli problematiskt. Böckernas bild av religioner blir lätt stereotypiska för att ge en eleverna en så vid

¹⁴⁶ Gy 11, 2011, s. 3.

¹⁴⁷ Lpf 94, 2006, s.

uppfattning och beskrivning av religioner och livsåskådningar. Som lärare måste man vara medveten om detta och för mig som blivande lärare är det bra att gå in med synsättet. Mitt mål är att låta eleverna även se levd religion vid sidan om de mer stereotypa bilderna läroböckerna ger.

När det gäller min första frågeställning kan vi se att läromedlen har liknande syn på kristendom med avseende på Jesus, Gud och människan. Jag hade tänkt att undersökningen skulle visa fler skillnader än som gjordes. Min tanke var att de äldsta böckerna skulle skilja sig markant åt de övriga då de bygger på en annan läroplan och ligger längre ifrån i tid.

Vissa skillnader hittade jag dock över tiden och mellan läromedlen. Det var två böcker som inte tog upp begreppet treenighet, en av dem nämnde inte ens den helige Anden förutom i citat från den apostoliska trosbekännelsen. De båda böckerna är från Lgy 70. Varför de inte valt att tala om treenigheten kan jag inte svara på. I den ena boken framkommer det underförstått att Gud är den heliga Anden. Kanske ses treenigheten som självklar för läroböckerna och därför är begreppet inte med.

Synen på människan framställdes på samma sätt i alla läroböcker. Läromedlen använde olika begrepp för att förklara människan. Ord som användes är förvaltare och medarbetare. Alla förklarade att människan skapad till Guds avbild men trots det innebär det inte att hon är fullkomlig.

Jesus utgjorde majoriteten av alla bilder i avsnitten om kristendom. Olika läromedel hade varierande syn på Jesusbilder. Några av de nyare läromedlen som *Söka Svar* och *Religion och sånt* har bilder av Jesus i vardagen, exempelvis finns det en bild tagen i en buss på Malta. Bussen är prydd av Jesusbilder. Jag drar slutsatsen att dessa böcker vill visa kristendomens betydelse för människor i vardagen. Kristendomen må vara tvåtusen år gammal men för miljoner människor så spelar den fortfarande en stor roll. *Religion och sånt* har även valt att visa en graffitimålning av Jesus antagligen för att få de unga eleverna att förstå att religion är till för alla. Jesus framställs på något sätt alltid i centrum på bilderna, antingen genom att man låter ljuset falla på honom eller att han är upphöjd. I en bild så är alla blickar riktade mot honom. Meningen med detta anser jag är för att de som tittar ska förstå att Jesus är övernaturlig.

Det väckte tankar hos mig var när jag undersökte hur väl läromedlen svarar mot läroplanerna och deras kurs-och ämnesplaner. Jag fann att de flesta läroböcker har anpassat sig väl till styrdokumentet. Det var enbart en bok som inte gjorde det och det var *Religion och sånt. 1*. Religion och vetenskap är ett nytt ämne för ämnesplanen i religionskunskap och det saknades i den nya upplagan. Varför har man inte med det avsnittet när den tar andra nya områden som religion förhållande till sexualitet och kön? Läromedelsförfattarna kanske tänkte att lärarna själva ska välja texter på området eftersom det handlar om relationen mellan religion och vetenskap i den aktuella samhällsdebatten.

Under hela undersökningens gång har jag märkt att kristendomen har en särställning i såväl styrdokumentet som i läromedlen. I styrdokumentet visar det sig genom att kristendomen särskrivs från de övriga religionerna. I läromedlen visar det sig på ett mer eller

mindre tydligt sätt genom att kristendomen har flest sidor av alla religioner. Det är likadant för läroböckerna från 1980-talet som för de från 2010-talet. Kamali kommer i sin undersökning om skolböcker och kognitiv andrifisering fram till att läroböcker representerar ett kristocentriskt synsätt. Kamali använder begreppet ”vi och dem”, där kristendomen står för vi medan övriga religioner blir dem. Kamali kommer fram till, på samma sätt som jag, att kristendomens ges större utrymme i läroböckerna. Däremot menar han att det idag finns en god vilja att ge de övriga religionerna en rättvis och allsidig bild. I äldre läromedlen anser jag att kristendomen fått en medveten särställning. I *Liv, människa, mening* förklaras världsreligionerna på ett tendentiöst sätt. Kristendomen förklaras som den offrande kärlekens religion medan islam innebär ett krav att underkasta sig Guds vilja och hinduism är den förvirrande mångfaldens religion. Kristendomen särställs på ett tydligt sätt. Min slutsats är att samhället såg annorlunda ut på denna tid. Sverige var inte lika mångkulturellt-religiöst och jag anser att vår medvetenhet kring sådana här formuleringar har ökat med tiden.

Icke-konfessionell är ett ord som dök upp i såväl mitt arbete med bakgrunden till uppsatsen som i arbetet med styrdokumentet. Ordet kan kopplas till kristendomens särställning. Undervisningen ska vara objektiv men hur enkelt är det egentligen när kristendomen särställs? I Lgy 70 lyfter man fram att det är extra viktigt att undervisningen ska vara icke-konfessionell särskilt i religionsundervisningen. Min tanke är att det kan ha varit svårt. Fram till 1951 då frihet från religion infördes var religionslärarna tvungna att vara medlem i Svenska kyrkan. Säkerligen fanns ett flertal lärare kvar efter införande av Lgy 70 som arbetat innan 1951. De måste således varit kristna, men inte nödvändigtvis. I kursplanen för religionskunskap i Lgy 70 ställs alla religioner i förhållande till kristendomen. Så var undervisningen verkligen objektiv? Det är en fråga för vidare forskning.

Idag anser jag som Löfstedt att kristendomens särställning i såväl styrdokument som läromedlen mer är som en symbolisk markering för att visa på Sveriges kulturella tradition. Det handlar inte längre om att kristendomen och kyrkan ska påverka undervisningen i religion utan istället för att vi inte ska glömma den historiska tradition Sverige är uppbyggt på. Jag antar att även om Sverige kan ses som ett av de mest sekulariserade länderna i världen så vill man inte glömma sin historia.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att inte så mycket har ändrat sig när det gäller kristendom i läromedel trots att styrdokumentet gjort det. Det finns mer likheter än skillnader i hur de nio undersökta läromedlen tar upp kristendomens syn på Jesus, Gud och människan och alla tar upp det på likartade sätt. Jag kan även fastslå att vi kan se en förändring i texterna i förhållande till läroplanerna och deras kurs- och ämnesplaner.

Sammanfattning

Syftet med denna uppsats är att ge en bild av nio läromedels syn på kristendom och visa på förändringar över tid och att diskutera läroböckerna i förhållande till styrdokumentet. Jag har valt att göra tre nedslag baserade på följande läroplaner, Lgy 70, Lpf 94 och Gy 11. Mina frågeställningar är: hur behandlas kristendomen i läromedlen i religionskunskap i avseende till synen på Jesus, Gud och människan? Vilka skillnader/likheter kan man urskilja över tiden och mellan läromedlen? Hur förändras läromedlen med kurs-och ämnesplanerna?

Min teori är diskursanalys, mer specifikt kritisk diskursanalys och Faircloughs tredimensionella modell, där jag använder mig av verktyg för att analysera textkonsumtion och den diskursiva praktiken. Jag gör även en bildanalys av de Jesusbilder som finns i läroböckerna.

Jag baserade mitt urval på de olika läroplanerna och valde tre läromedlen från varje. Från Lpf 94 och Gy 11 valde jag samma läroböcker fast i olika upplagor med tanke på att de kan bidra till intressanta resultat. I min bakgrund ger jag en historisk överblick över religionsundervisningen i Sverige samt redogör för de olika läroplanerna och deras kurs-och ämnesplaner i religionskunskap som sedan används i analysen och den avslutande diskussionen.

Mitt resultat är att det inte skiljer så mycket åt varken mellan läroböckerna eller över tid som jag inledningsvis trodde. Kristendomen har dock en särställning i såväl läromedlen som styrdokumentet. Jesus är i centrum för kristendomen och efterföljs av synen på Gud och människan. Jesus framställs både som människa och övernaturlig. Alla böcker är noga med att påpeka att Bibeln är skriven med ett syfte och de är överens om att Jesus funnits som historisk person. Synen på Gud är att han är en samtidigt som han är tre. Två av de äldre böckerna tar inte upp den synen på Gud, treenigheten, men i en är begreppet underförstått. Synen på människan är sig lik i läromedlen och över tid och framställs med främst positiva ord. Hon ses som en medarbetare till Gud och är hans avbild. Hon är inte perfekt och på grund av den fria viljan kan hon handla fel i livet.

Jag hade en tanke om att de äldre böckerna skulle var mer strikt styrda och de nyare friare men det visade sig vara tvärtom. Jag fann att alla läromedel förutom en svarar mycket väl till kurs-och ämnesplanerna. Däremot är det svårt för läromedlen att ensamma uppnå målen om kristendom då de nyare kurs-och ämnesplanerna är mycket detaljerade. Kristendomen har fått större utrymme i alla böcker även om det inte uttrycks i styrdokumentet. Jag anser att det beror på att kristendomen utgör vår kulturella tradition.

Litteraturförteckning

Alm, Lars-Göran, *Religionskunskap för gymnasiet. Kurs A, 3.*, rev. uppl., Natur och kultur, Stockholm, 2009

Andersson, Egon, Löwgren, Arne & Törnvall, Anders, *Liv, människa, mening: religionskunskap för gymnasieskolan*, LiberLäromedel, Stockholm, 1980

Borgersen, Terje & Ellingsen, Hein, *Bildanalys: didaktik och metod*, Studentlitteratur, Lund, 1994

Börjesson, Mats, *Diskurser och konstruktioner: en sorts metodbok*, Studentlitteratur, Lund, 2003

Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (red.), *Diskursanalys i praktiken*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2007

Dahlin, Olov, "Hur framställs etniska religioner i svenska läromedel?", i Lindgren Ödén, Birgit & Thalén, Peder (red.), *Nya mål?: religionsdidaktik i en tid av förändring*, Swedish Science Press, Uppsala, 2006

Fahlén, Marie, *Jesusbilden i samtiden: ungdomars receptioner av nio samtida Kristusbilder*, Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion, Göteborgs universitet, Diss. Göteborg : Göteborgs universitet, 2010, Göteborg, 2010 <http://hdl.handle.net/2077/23224>

Härenstam, Kjell, "En granskning av hur religion/trosuppfattning framställs i ett urval av läroböcker", i *I enlighet med skolans värdegrund?: en granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker*, Skolverket, Stockholm, 2006, <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1659>, hämtat 2014-04-03

Härenstam, Kjell, *Skolboks-islam: analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap*, Acta Universitatis Gothoburgensis, Diss. Göteborg : Univ., Göteborg, 1993

Jansson, Olov & Karlsson, Linda, *En mosaik. Religionskunskap. 1, 2.* uppl., Bonnier utbildning, Stockholm, 2012

Jansson, Olov & Karlsson, Linda, *En mosaik. Religionskunskap. A, 1.* uppl., Bonnier utbildning, Stockholm, 2009

Johannesson, Rudolf & Gidlund, Martin, *Vägar och livsmål: religionskunskap för gymnasieskolan*, 3., omarb. uppl., Skeab, Stockholm, 1980

Kamali, Masoud, 2006, Skolböcker och kognitiv andrafiering. I L. Sawyer & M. Kamali (red.), *Utbildningens dilemma. Demokratiska ideal och andrafierande praxis*. (Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering). SOU 2006:40.

Larsson, Rune, ”Religionsundervisningen i svensk skola- en historisk exposé”, i Andersen, Peter B., Dahlgren, Curt, Johannesson, Steffen & Otterbeck, Jonas (red.), *Religion, skole og kulturel integration i Danmark og Sverige*, Museum Tusulanums Forlag/Københavns universitet, København, 2006

Löfstedt, Malin (red.), *Religionsdidaktik: mångfald, livsfrågor och etik i skolan*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2011

Löwgren, Arne, Ahlberg, Bo & Ryberg, Lars, *Tro i tid och rum: religionskunskap för gymnasieskolan*, 1. uppl., Liber, Malmö, 1988

Mattsson Flennegård, Malin & Eriksson, Leif, *Söka svar: religionskunskap kurs 1, 3.*, utök. uppl., Liber, Stockholm, 2013

Mattsson Flennegård, Malin & Eriksson, Leif, *Söka svar: religionskunskap kurs A*, 1. uppl., Liber, Stockholm, 2005

Otterbeck, Jonas, ”Vad kan man egentligen begära? -läromedelstexter om islam”, i Andersen, Peter B., Dahlgren, Curt, Johannesson, Steffen & Otterbeck, Jonas (red.), *Religion, skole og kulturel integration i Danmark og Sverige*, Museum Tusulanums Forlag/ Københavns universitet, København, 2006

Ring, Börge, *Religion och sånt. 1, 4.* [utök.] uppl., Liber, Stockholm, 2013

Ring, Börge, *Religion och sånt: religionskunskap kurs A*, 1. uppl., Almqvist & Wiksell, Stockholm, 2000

Sverige. Skolöverstyrelsen., *Läroplan för gymnasieskolan. 1, Allmän del*, 3. uppl., LiberUtbildningsförl., Stockholm, 1983

Tidman, Nils-Åke & Wallin, Kerstin, *Relief Livsvägar: religionskunskap för A-kursen*, Gleerup, Malmö, 2008

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, 2000

Internet

http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/rel?tos=gy&subjectCode=REL&lang=sv&courseCode=RELREL01#anchor_RELREL01, hämtat 2014-03-09

http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/kursplaner-fore-2011/subjectKursinfo.htm?subjectCode=RE&courseCode=RE1201&lang=sv#anchor_RE1201, hämtat 2014-03-09

http://www.skolverket.se/polopoly_fs/1.22923!/Menu/article/attachment/Religion.pdf, hämtat 2014-04-03

http://www.slff.se/global/forskningsbibliografi/forskningsbibliografi_2010.pdf, hämtat 2014-04-02

Läromedlens roll i undervisningen [Elektronisk resurs] : grundskollärares val, användning och bedömning av läromedel i bild, engelska och samhällskunskap, Skolverket, [Stockholm], 2006, <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1640>, hämtat 2014-04-03

Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011 [Elektronisk resurs], Skolverket, Stockholm, 2011, <http://hdl.handle.net/2077/31404>, hämtat 2014-03-09

Läroplan för de frivilliga skolformerna Lpf 94: gymnasieskolan, gymnasiesärskolan, den kommunala vuxenutbildningen, statens skolor för vuxna och vuxenutbildningen för utvecklingsstörda, Skolverket, Stockholm, 2006, <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1071> hämtat 2014-03-09